

ESKİ ESERLER HUKUKU VE TÜRKİYE *

Doç. Dr. Ahmet MUMCU

II. TÜRKİYE'DE ESKİ ESERLER HUKUKU **

1. Ana İlkeler :

A) Anayasa Hükmü :

1961 Anayasası, şimdiye kadar anayasal bakımdan benimsenmeyen yepyeni bir hüküm getirerek, Devleti, tarih ve kültür değeri olan eser ve anıtları korumakla yükümlü tutmuştur. Böylece eski eserler hukuku, temelini artık Anayasanın içinde bulmaktadır. Ancak, Anayasanın belirttiğimiz hükmü, «Sosyal ve İktisadi Haklar ve Ödevler»i kapsayan Üçüncü Bölümün, «Öğrenimin Sağlanması»ndan bahseden 50. ci Maddesinin son Fıkrasını oluşturmaktadır ve kanımızca, yalnız vatandaşların eğitiminden bahseden bir madde içinde bulunması, teknik bakımdan sakattır. Nitekim bu Madde'nin Kurucu Meclise getirilen ilk biçiminde böyle bir hüküm yoktu. İstanbul Üniversitesi'nin hazırladığı Projenin de hiç bir yerinde eski eserler hukuku ile ilgili bir ibare görülüyor. Yalnız, Siyasal Bilgiler Fakültesi Tasarısının 34 ncü Maddesi geniş bir düzenleme öngörüyor. Fakat bu hüküm Kurucu Meclis'e sunulan esas Tasarı'da göz önüne alınmamıştır. Tasarının söylediğimiz Bölümünü hazırlayan 1. Numaralı Tali Komisyon'da eski eserlerle ilgili herhangi bir görüşme olmamıştır. Tasarı, Kurucu Meclis Genel Kurulu'nda görüşülürken, 50. nci Maddeye Devletin eski eserleri koruması hakkında bir hüküm eklenmesi Hakkı Kâmil Beş ve Hüseyin

* Makalenin ilk bölümü için bk. : AÜHFD, xxvi/34, s. 45-78.,

** Bu Makale basımında dizildikten sonra, **Kültür Bakanlığı** kaldırılmış ve bu örgütün konumuzla ilgili görevleri tekrar **Millî Eğitim Bakanlığına** devredilmiştir. Bu nedenle Makalede geçen «Kültür Bakanlığı» ibarelerinin «Millî Eğitim Bakanlığı olarak okunmasını rica ederiz.

yin Ulusoy tarafından önerilmiş böylece eski eserler hukukunun temel ilkesi Anayasa'ya son anda girmiştir. Öneri olumlu karşılanmış ve üzerinde geniş görüşmeler olmuştur. Milli Birlik Komitesi'nde yapılan tartışmalar sırasında Sami Küçük bu hüküm üzerinde konuşarak, eski eserlerin korunmasının özel bir kanunla yapılması hakkında açıklayıcı bir ibare yazılmasını önermişse de, bu konuda Devlete istediği düzenlemeyi yapması hususunda özgürlük tanıyarak, sözü geçen Fıkra son biçimini almıştır⁵³. Görülüyor ki bahis konusu hüküm son anda Anayasa'ya eklenmiş ve o yüzden teknik bakımdan tam anlamı ile gerçek yerine konulamamıştır. Kazuist bir metotla hazırlanarak her kurum için titizlikle uzun hükümler getiren ve eski eserlerin Türk Kültürü bakımından büyük önemini de kabul eden Anayasa bu konuyu bağımsız bir madde ile düzenleyerek Devletin eski eserleri koruma yükümünü biraz daha açıklamalıydı. Özellikle Asar-ı Atika Nizamnâmesi'nin (AAN) yorumu için böyle bir hüküm önem kazanırdı. Bu noktanın önemine yeri geldikçe değinilecektir. Mamafih 50. ci Maddenin son Fıkrası hükmü Türk Eski Eserler Hukuku için çok büyük bir aşamadır ve Anayasa'ya biraz da tesadüfen giren bu hükmün ışığı altında pek çok sorunları çözümlenmek kolaylaşacaktır.

B) Eski Eserlerin Tanımı ve Mülkiyet Sorunu :

Anayasamız «tarih ve kültür değeri olan eser ve anıtları korumayı sağlamak»la Devleti görevlendirmiştir. Bu anayasa hükmünün gereğini yerine getirebilmek için Devlet «tarih ve kültür değeri olan eser ve anıtlar»ın ne olduğunu bilmelidir. Bunu da bize tanıttacak tek kaynak AAN olmaktadır. Halen kanun gücünde olduğu Anayasa Mahkemesi'nce kabul edilen⁵⁴ bu Nizamnâmedeki «asar-ı atika» deyimini şüphesiz Anayasamızın bahsettiği «tarih ve kültür değeri olan eser ve anıtlar»dan biraz farklıdır. Zira Nizamnâmenin 5. ci Maddesi «Hükûmet-i Osmaniyenin tasarrufunda bulunan ara-

⁵³ Kurucu Meclis'te ve Millî Birlik Komitesi'nde bu konularla ilgili olarak yapılan görüşmeler için bk. : ÖZTÜRK, Kâzım; **İzahlı, Gereçeli, Anabel-gelî Türkiye Cumhuriyeti Anayasası**, Ankara 1966, s 2105 vd., 2114 vd.

⁵⁴ «Kanun olmayan ve bir kanuna da dayanmayan bu Nizamnâmenin hükümlerine göre ceza tayininin Anayasa'nın 33 ve 107'ci maddelerine aykırı olduğu», Mucur Cumhuriyet Savcılığınca iddia edilmiş ve bu iddia Mucur Asliye Ceza Mahkemesince yerinde görüldüğünden sorun Anayasa Mahkemesi'ne gelmiştir. Anayasa Mahkemesi, 6.VII.1965 tarihli ve Esas 1965/16, Karar 1965/41 numaralı hükmü ile iddiayı yerinde görmemiş, AAN'nin kanun gücünde olduğunu doğru bir gerekçe ile hükme bağlamıştır.

zide vaktiyle sakin olan alelumum akvam-ı kadîmenin sanayi-i nefise ve ulûm ve edebiyat ve edyan ve hîrfete müteallik bilâistisna kâffe-i muzaharat ve her türlü mamûlâtı asar-ı atikadan maduttur» demektedir. Şu duruma göre bugünkü Türkiye Devletinin sınırları içindeki topraklarda bulunan ve eskiden yaşamış kavimlerin güzel sanatlara, ilimlere, edebiyata, dinlere ve diğer sanatlara mahsus her türlü malları eski eserdir. Bu tanımın genişliği ve her türlü eski eseri eski eserler hukukunun kapsamına soktuğu açıkken Nizamnâme, bugünkü kanun tekniği bakımından sakıncalı ve yetersiz bir biçimde «meselâ» kelimesinden sonra bu eserleri bir bir saymak zorunluğunu duymuştur. Öyle ki, «eski» olan her türlü mal bu «misaller»in içine girmektedir. Bu uzun sayımın, Nizamnâmeyi uygulamakla yükümlü olanlara bir kolaylık sağlaması düşüncesiyle konulmuş bulunması mümkündür. AAN, 5. cı Maddesindeki bu tanımla da yetinmemiş, 6. cı Maddede eski eserlerin dağılık ve parçalanmış olsa bile her türlü «bakaya» ve «keserati»nin, parçalanmış tuğlalar ve cam kırıklarına kadar eski eserler hukukunun konusunu oluşturduğunu hükme bağlamıştır. 5 ve 6. ncı maddelerin bu uzun ve her türlü eski malı kapsamına alan tanımı, kanımıza göre, Anayasa ile ilk önemli çelişmeyi oluşturmaktadır. Gerçekten Anayasa yalnız «tarih ve kültür değeri olan» eserleri korumakla Devleti yükümlü tutmuştur. Daha önce de uzunca inceledik ki, her eski malın böyle bir değeri olduğu ileri sürülemez. Anayasamız eski eserler hukukunun konusuna sadece «değerli» şeyleri sokmakta, halbuki AAN, yukarıda eleştirilmesini yaptığımız «zamanca eskilik» ölçüsü ile her eski malı Devletçe korumaktadır. Kanımıza göre, Anayasanın bu hükmü karşısında eski eseri tekrar tanımlamak gerekmektedir. Yeni bir kanunla bu işin yapılması gerekirse, eski eserin tanımı yüzünden çıkacak bir yargısal uyumsuzlukta sorunun Anayasa Mahkemesi'ne getirilmesi şarttır. Ancak bu sorunun çözümünden sonra Türk Eski Eserler Hukuku doğru bir gelişme yönüne girebilir. Bununla birlikte, AAN'nin eski eser tanımı henüz Anayasaya uydurulmadığı için, şimdiye kadar yapılan uygulamayı bu araştırmamızda bir kenara itmek, gerçeklerden ayrılmak olur. O yüzden AAN'nin tanımını şimdilik kabul etmekten başka bir çare de yoktur.

Eski eserler hukukunda en önemli sorunun Mülkiyetten çıktığını daha yukarılarda söylemiş ve bu hukuk dalındaki üç çeşit sistemin de doğrudan doğruya mülkiyetin saptanması probleminden doğduğunu belirtmiştik. AAN, bu üç sistemin en katı olanını benimsemiş ve 4. cü Maddesinde temel bir hüküm koyarak eski eserlerin mülkiyetini Devlete hasretmiştir. Nitekim, sözü geçen Madde-

de gerek Devlete gerek kişilere veya cemaatlara ait olsun her türlü «arazi ve emlakta», «mevcudiyeti bilinen» ya da «ileride keşfolunacak» her çeşit anıtlar ve taşınır-taşınmaz eski eserlerin «cümlesi»nin Devlet malı olduğu belirtilmektedir⁵⁵. Hüküm kesindir. «Varlıkları bilinen» ya da «ileride bulunacak» her türlü eski eser Devletin malıdır. AAN, eski eseri «zamanca eskilik» ölçüsü ile saptadığına göre, bu hüküm gereğince çevremizde bulunan her tür eski eser Devlete aittir. Böylece bu eserlerin «keşif ve muhafazasıyla bunları toplamak ve müzelerle vazeylemek hakkı Hükûmete aittir.

Mülkiyet konusundaki bu kesin ilke acaba Anayasa ile bir çatışma meydana getirebilir mi? Biliyoruz ki Anayasanın 50. ci Maddesinin son Fıkrası Devleti yalnız «Tarih ve kültür» değeri olan eser ve anıtları «korumayı sağlamakla» yükümlü tutmuştur. Bu «koruma» acaba nasıl gerçekleştirilebilir? Devletin herşeyden önce «kültür ve sanat» değeri olan eser ve anıtları koruması gerektir. Bu da biraz yukarıda belirtilen, eski eserin tanımı sorunundan çıkan doğal bir sonuçtur. Şu durumda zamanca eski olan her eseri korumayı sağlamakla Devlet yükümlü değildir. Kültür ve tarih değeri olan eser ve anıtlar ise, kanımızca, ilkönce kamulaştırma yoluyla Devlete maledilerek korunabilirler. Zira Anayasa'nın 36. cı Maddesine göre, özel kişiler elinde bulunan malların mülkiyet dokunulmazlığı asıldır. Bu hak ancak «kamu yararı amacıyla kanunla sınırlanabilir»^{55b}. Sınırlama işlemlerinin en önemlisi de kamulaştırmadır. Anayasa 38. ci Maddesinde, kamu yararının olduğu hallerde yalnız taşınmaz malların bedeli peşin verilerek kamulaştırılabileceğini öngörmüştür. Halbuki taşınır mallar için böylesine geniş bir hüküm yoktur. Sadece, olağanüstü yönetim usullerinden bahseden 123. cü Maddede «vatandaşlar için konulabilecek para, mal ve çalışma yükümleri ile bu hallerin ilânı, yürütülmesi ve kaldırılması ile ilgili usuller kanunla düzenlenir» hükmü vardır⁵⁶. İm-

⁵⁵ Madde, İslâm güzel sanatlarına ait bütün taşınır-taşınmaz eski eserlerin de Devlet malı olduğunu belirtiyor. Bugün için, geçmişe intikal eden Osmanlı-İslâm uygarlığına ait eserlerin ANN kapsamına gireceği şüphesizdir. Ancak, ANN hazırlandığı sıralarda İslâm Devleti henüz yaşadığından, bu uygarlığın daha geçmişe ait olmadığı, o yüzden İslâm eski eserlerinin 5 ve 6. cı maddeler kapsamına giremeyeceği yolunda bazı duraklamalara engel olmak için bu hükmün konulduğu kanısındayız.

^{55b} Nitekim bk. : HIRSCH, Ernst; *Verfassung der türkischen Republik*, Frankfurt-Berlin 1966, s. 121.

⁵⁶ Geniş bilgi için bk. : ONAR, Sıddık Sami; *İdare Hukukunun Umumi Esasları*, Cilt III, (3. cü Bası), İstanbul 1967, s. 1574 vd.

di, taşınır eski eserlerin ortaya çıkması ya da bunlara uzun süreden beri sahip bulunulması «olağanüstü» bir hal değildir. Bu durumda, AAN'nin 4. cü Maddesi hükmüne dayanarak, taşınır eski eserlerin de Devlete ait olacağını mutlak biçimde iddia etmek, Anayasamızın lâfız ve ruhuna aykırı olmaktadır. Bununla beraber, ANN'nin Anayasa'ya aykırılığı, Anayasa Mahkemesi'nce hükme bağlanmadığı için, bu Nizamnâmenin sözünü ettiğimiz 4. cü Maddesini araştırmamızda esas kabul etmek gereklidir. Ancak, yeri geldikçe, bu hükmün doğurduğu çelişmeleri de göstermeye çalışacağız.

Anayasa'nın öngördüğü «koruma»nın ikinci yolu da, eski eserler üzerindeki özel mülkiyet hakkını sınırlayabilmektedir. Bu, 36. cı Maddeye uygun bir koruma yoludur. ANN'nde de bu hükmü destekleyecek bir ilke vardır.

Şu anlattığımız duruma göre, ANN gereğince, taşınır veya taşınmaz olsun, ileride ortaya çıkacaklar da dahil olmak üzere, bütün eski eserler Devletin malıdır. Yâni kamu mallarıdır. Anayasal hükümlerle bağdaştırılabildiği ölçüde, eski eserler kamu mallarının bütün ayrıcalıklarından yararlanırlar. Kamu mallarının hukukî statüsü, idare hukuku kurallarına göre saptanır. Bu konuda ayrıntılara girerek gereksiz açıklamalarda bulunmayacağız⁵⁷.

Eski eserlerin hukukî statüsünü incelerken taşınır ve taşınmaz malları ayrı ayrı göz önüne almak zorundayız. Zira mevzuatımız bakımından her iki tür eski eser arasında farklar vardır.

2. Taşınır Eski Eserler :

A) Bulma Yolları :

Taşınır eski eserler çeşitli vesilelerle ele geçebilir. Bir yapının temeli kazılırken tesadüf sonucu bulunabilirler. Gene herhangi bir raslantı, bu tür eski eserleri karşımıza çıkarabilir. : Eski bir evin yakını sırasında, bir kanal yapımı esnasında v.b.. Gene bilimsel bir amaç olmadan define ararken böyle eski eserlerle karşılaşabilirsiniz. Salt böyle malları bulmak amacıyla yapılan bilimsel kazılar da taşınır eski eserleri elde etmenin en çok başvurulan yolları arasındadır. Mevzuatımız açısından mülkiyet sorununu çözümlemek, bu bulma yolları ile yakından ilgilidir. Bu konudaki iki ana düzenleme, ANN ile Medenî Kanun birbirinden oldukça farklı hükümler

⁵⁷ Kamu mallarının hukukî durumu için bk. : ONAR, II, s. 1287 vd.

getirmektedirler. O yüzden ilkönce bu iki düzenlemenin çözüm yollarını incelemek gerekmektedir.

B) Mülkiyet Sorunu :

a) *AAN'ne göre* : Nizamnâmenin mülkiyet konusundaki temel ilkesi taşınır mallar için de bahis konusudur. Eski eser niteliğini haiz bütün taşınır malların mülkiyeti Devlete aittir. ANN'deki şartlara uygun olarak bulunan taşınır eski eserlerin sahibi Devlettir. Ancak Devlet, Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü (EEMGM) tarafından verilecek karar sonunda, yalnız kazı sırasında bulunan taşınır eski eserler arasından değersiz olanları «*arazinin sahibine*» geri verebilir (M. 12). Şu duruma göre, kazı sonucu bulunan eski eser değersiz ise, devlet mülkiyeti ilkesi ortadan kalkar. Buna da Devlet kendisi karar verir. Bu eşyalar artık alelâde taşınır mal durumuna gelmiştir. Dikkati çeken başka bir nokta da bu malların, bulana değil, içinden çıktığı «*arazi*»nin sahibine geri verilmesidir. Burada MK hükümleri ile bir benzerlik göze çarpmaktadır.

AAN'nin taşınır eski eserler hakkındaki hükümlerinin mülkiyet ve ikramiyeye ilişkin olanları MK'un kabulünden sonra yürürlükten kalkmış bulunması gerektir. Bu en doğal bir hukuk kuralıdır.⁵⁸

b) *Medenî Kanuna Göre* : MK, «*menkul mülkiyetinin aslen iktisabı yolları*» arasında saydığı «*define*» ve «*fennî kıymeti haiz eşyalar*» hakkında koyduğu hükümlerle taşınır eski eserlerin de durumunu saptamıştır (M. 696 ve 697). MK, «*define*» ile «*fennî kıymeti haiz*» eşyaları birbirinden ayırmıştır. Ancak, bir define, bilimsel bir değer de taşıyabilir. Bu nedenle definenin özellikleri kısaca incelenmelidir.

(i). Bulunmuş taşınır eşyalar, bir başka eşya içinde saklanmış olmalıdır. Açıkta duran, kolayca görülüp bulunacak taşınır mallar define sayılmaz. Definenin içinde saklandığı mal taşınır ya da taşınmaz olabilir. Define niteliğini haiz mal örneğin, eski bir sandığın gizli ve dışarıdan bırakıldığı zaman anlaşılmayan özel bir bölümünde bulunabileceği gibi⁵⁹, duvar içine saklanmış, tavan arası-

⁵⁸ Bk. : SAYMEN-ELBİR, *Türk Eşya Hukuku*, İstanbul 1954, s. 448 vd. Ayrıca, Yargıtay Hukuk Genel Kurulu kararına göre, ANN'nin MK'a aykırı olmayan hükümleri yürürlükte (20.III.1963 tarihli ve 3/6 sayılı karar). Bk. : OLGAC, Senai; *Türk Medenî Kanunu Şerhi*, İstanbul 1969, s. 698.

⁵⁹ STAUDINGERS *Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch*, III/1, (10. cu Bası), München, Berlin u. Leipzig 1935, s. 616.

na gizlenmiş, bir evin temeline ya da bir bahçenin herhangi bir yerine gömülmüş olabilir⁶⁰.

(ii). Define niteliğini taşıyan mallar bulunmasından çok uzun bir süre önce, başka bir eşya içine saklanmış olmalıdır. Bu sürenin niteliği hakkında tam bir ölçü yoktur. Örneğin bir kişinin ana ve babası tarafından gömüldüğü anlaşılan altınlar, define sayılmaktadır⁶¹. Eşyaların niteliğinden bu özellik çıkarılabilir⁶². Örneğin, bulunan altın paranın üstündeki basılı tarihe göre.. Ancak bütün bu ölçülerin kesin olmadığı kabul edilmelidir.

(iii). Definenin bir maliki olmadığı durum ve şartlara göre kesin sayılmalıdır. Define ancak sahihsiz duruma gelmiş taşınır mallar için bahis konusudur. Lukata ile definenin en önemli farkı da budur⁶³.

(iv). Bulunan eşyalar «değerli» olmalıdır. Bu, iktisadî ya da bilimsel bir değer olabilir. Her iki ölçüye göre değersiz sayılabilecek eşyalar define değildir.

Bu son noktada «define» ile «bilimsel değer taşıyan» eşyalar arasındaki fark da belirtilmektedir. Yukarıdaki özelliklere sahip, ancak «bilimsel» bir değer taşımayan define, MK'na göre eski eser de sayılamaz. Bu tür defineler, içinde bulunduğu malın sahibine ait olur. Alman Hukukundaki ölçüyü MK. kabul etmemiştir. Alman MK'nda define, bulanla içinden çıktığı malın sahibi arasında eşit olarak bölüştürülür⁶⁴. İsviçre Hukuku, bu konuda bulana mülkiyet hakkı tanımamış, onu ancak belli ölçüde bir ikramiyeye lâyık görmüştür.. Define bilimsel değer taşırsa mülkiyetinin Devlete geçmesi gerektir. Hem AAN, hem de «*kimsenin mülkü olmayıp da ... ilmi kıymeti haiz bulunan*» eşyaların Devletin malı olacağından bahseden MK 697. ci Maddesi hükümlerinin ışığı altında, eski eser niteliği taşıyan definenin Devlete ait olacağını kabullenmek zorunludur. Böylece bu noktada AAN ile MK hükümleri birleşmektedir.

⁶⁰ AKİPEK, Jale G.; *Türk Eşya Hukuku*, İkinci Kitap, Ankara 1971, s. 270-271.

⁶¹ Yargıtay 3. cü Hukuk Dairesinin 24.IX.1962 tarihli ve 7771/6677 sayılı Kararı (OLGAÇ, s. 696).

⁶² AKİPEK, s. 271.

⁶³ Ay. yer.

⁶⁴ Bk. : STAUDINGER, s. 617.. Alman Hukukunun çözüm yolu Roma Hukukuna uygundur. BK. : WOLFF, Martin; *Lehrbuch des Bürgerlichen Rechts*, III, (8. ci Bası), Marburg 1929, s. 273.

ler. En önemli sorun gerek define, gerekse define olmayan sähipsiz taşınır malların eski eser olup olmadıklarını saptayabilmektir. Bu konuda, yazımızın birinci bölümünde (AÜHFD-XXVI/3-4, s. 47-50) verdiğimiz ölçülerin geçerli olması düşünülebilir. Yani, AAN'nin «zamanca eskilik» ölçüsü dışında, başka özelliklerin de göz önüne alınması, eskilik niteliğinin ise mutlak olarak kabul edilmemesi amaca daha elverişlidir. Zaten Anayasa'nın yukarıda belirttiğimiz hükmü de yalnız «tarih ve kültür değeri» olan eserlerin korunmasını öngörmektedir.

MK'nun 697. ci Maddesi hükmünde, belirtilen eşyaların Devlete ait sayılması için bazı şartlar vardır: Bu eşyalar, kimsenin olmayacak, yani sähipsiz bulunacaklardır. Bu özellik yanında sözü geçen eşyaların, «mühim ve ilmi» değer taşıması gerektir. Bu özellikler gerçekleşirse, eşyalar Devlet malı olur. Dikkate değer nokta, ne kadar değerli olursa olsun, sahipli eski eserlerin Devlet malı sayılmamasıdır. Bu hüküm, AAN'ne aykırı, ancak Anayasaya uygundur. Bu konuda söylenecek son söz, MK'nun 697. ci Maddesine giren eşyaların, define niteliği taşımasıdır. Define niteliğindeki eski eserler, gerekli ölçülere sähipseler, yukarıda söylediğimiz gibi, 697. ci Madde hükmüne kıyasla Devletin mülkiyetine geçmelidirler.

Bulanın yükümlülükleri bakımından da AAN ile MK arasında çatışma çıkmaktadır. Bu tür malları bulanlar —kanımıza göre— define hakkındaki hükümlere bağlıdır. Bu hükümlerde ise bulanın Devlete karşı hiçbir yükümlülüğü yoktur. Define bulan bu takdirde Devlet karşısında nasıl sorumlu tutulacaktır? 697. ci Maddedeki eşyaları bulanlar için de aynı sorun karşımıza çıkmaktadır. İşte bu noktada ANN'ne atıf yapmak düşünülebilir ANN'nin 9. cu Maddesine göre «tasarruf ettiği arazide eski eser bulan herkes» en geç bir hafta içinde Devlete haber vermek zorundadır. Bu hükme uymamak cezayı gerektirir. Gene aynı Maddenin son Fıkrasında, araziye tasarruf etmeyen eski eser bulucularının da bu hükümlere uyması belirtilmiştir.

MK'nun 697. ci Maddesine göre, bilimsel değer taşıyan eşyaların mutlaka define özelliklerine sähip olması gerekmediği belirtilmişti. Bu nokta uygulayıcıya daha geniş hareket imkân sağlayabilirse de 697. ci Madde pratikte büyük ölçüde define dolayısıyla bahis konusu edilmektedir.

C) *İkramiye* :

Bilimsel değeri olmayan definede doğal ki, Devletin ikramiye ile bir ilişkisi yoktur. Bu tür defineyi bulan, onun sahibi sayılan kişiden, yani definenin içinde bulunduğu malın malikinden, hakkaniyete uygun bir ikramiye isteyebilir. Ancak bu ikramiye, definenin değerini aşamaz. Fakat bu konuda malik ile bulan arasında başka türlü bir anlaşma da yapılabilir⁶⁵. İkramiye, defineyi bulana verilir. Böyle bir definenin varlığını ihbar edene ikramiye verilmesi MK'un 696. cı Maddesine göre bahis konusu değildir⁶⁶. Define konusundaki anlaşmazlıklar adalet mahkemelerinde çözümlenir.

MK'un 697. ci Maddesine göre, bilimsel değeri olan sahipsiz eşyaları bulana hangi esasa göre ikramiye verilecektir? Sözü geçen Maddeye göre, bu tür eşyaları bulanlara Devlet, bunların değerinin tamamına kadar ikramiye verir. ANN'ne göre ise, eski eser bulana, bulunan eserlerin değerinin yarısına kadar ikramiye verilir. Bu durumda genel hukuk ilkelerine göre ANN'nin 9. cu Maddesindeki ikramiyeye ilişkin hükmün yok sayılması ve MK'un 697. ci Maddesindeki ölçüye göre davranılması, özellikle eski eser kaçakçılığına engel olunması bakımından önemlidir. Ancak, uygulamada Devlet, ikramiye konusunda tutucu davranmaktadır.

Define, bilimsel değer taşırsa, yani eski eser ise ne olacaktır? Definenin eski eser olup olmadığı konusundaki anlaşmazlıklar adalet mahkemelerinde çözümlenir. Definenin eski eser olduğu kesinlikle saptanırsa, ikramiye üzerindeki anlaşmazlık idarî dava konusudur⁶⁷. Eski eser niteliğindeki definenin mülkiyeti, içinden çıktığı malın sahibinden Devlete geçmektedir. MK'un 696. cı Maddesine göre, bu malik, defineyi bulana gerekli ikramiyeyi ödemişse, Devletten hem bu miktarı isteyebilir, hem de aynı Kanunun 697. ci Maddesine göre, «malların değerinin tamamına» kadar kendisi için de ikramiye talep edebilir⁶⁸.

⁶⁵ Bk. : OLGAÇ, s. 697.

⁶⁶ Yargıtay 4. cü Hukuk Dairesinin 26.IX.1949 tarihli ve 4781/4833 sayılı Kararı (OLGAÇ, s. 697).

⁶⁷ Danıştay Genel Kurulu'nun 3.XII.1949 tarihli ve 519/282 sayılı Kararı (OLGAÇ, s. 697). Ayrıca bk. : Danıştay 12. ci Dairesi, E/966-2793, K. 967/1698. Bk. : ÖZEREN, Ahmet - DÜNDAR, Erol - DİKBAŞ, Orhan - Akyüz. UZDEM; **Belirli konularda Bütün Emsalleri İle Danıştay Kararları**, Ankara 1969, s. 111, Nr. 365.

⁶⁸ Aksi görüş için bk. : AKİPEK, s. 273. Yazara göre «define niteliğindeki ilmi eşyayı bulan malikten başka birisi ise» hem bulan hem de malik «ik

Taşınır eski eserleri bulanların ikramiyé isteyebilmeleri için, AAN'nın 9. cu Maddesi hükmünde belirtilen ihbar yükümlülüğüne uymaları gerektir ve yetiştir. Ancak, doğaldır ki, bulunan mala zarar verilmesin⁶⁹.

D) Taşınır Eski Eserlerin Korunması.

a) Devlet Elindeki Taşınır Eski Eserler :

Gerek AAN, gerekse MK hükümlerinin taşınır eski eserlerin mülkiyet ve ikramiyé konusunda birleştiği ve ayrıldığı noktaları gördük. MK ve AAN'ne göre, eski eser sayılıp Devletin mülkiyetine geçen eski eserler nasıl korunacaktır? Bu tür eserler Devletin malı olunca, korunma sorumluluğu da Devlete aittir. Devlet, Kültür Bakanlığına bağlı EEMGM aracılığı ile, mülkiyetine geçen taşınır eski eserleri müze depolarına ya da başka yerlere koyar. Gerekli gördüklerini teşhir eder. Müze depolarında, sayıları belki yüzbinleri aşan taşınır eski eserlerin teknik bakımdan korunması başlı başına bir sorundur. Bu sorunu Devletin gerekli imkânları sağlayarak çözülmesi şarttır.

Devlet, mülkiyetinde bulunan bazı taşınır eski eserlerin korunması için özel hükümler de getirmiştir. Saptayabildiğimize göre Cumhuriyet hükümetleri zaman zaman değerli taşınır malları korumak için kararlar almışlar ve bunu bazen özel ellerdeki eski eserlere bile yadırmışlardır. Örneğin, 26.VI.1336 (1920) tarihli ve 46 numaralı Kararnâme ile «*terekelerden çıkacak altın ve gümüşün Ziraat Bankalarına teslimi ve orada saklanması*» dahi kararlaştırılmıştır. Cumhuriyetin ilânından önce çıkarılan ve bugün yürürlükte olmayan bu Kararnâme ile altın ve gümüş kaçakçılığına engel olmak düşünülmüş, ancak belki bu yolla bazı değerli eski eserlerin korunması da sağlanabilmiştir.

Taşınır eski eserlerin tarih bilimi bakımından en değerli olanlarından bir bölümü de, yazılı belgelerdir. Özellikle Osmanlı Devleti'nden bize gelen milyonlarca belge, «Başbakanlık Arşiv Genel Müdürlüğü» depolarında kıskançlıkla saklanmaktadır. Bugün titizlikle korunan ve bir yandan da ayrımı sürdürülen bu belgelerin bir bölümü, Cumhuriyetin ilk yıllarında ilgisizlik yüzünden yok

---

ramiyenin yarısı talep edebilir». Bu görüşün uygulanması belki mevzuatın lâfzına göre haklı sayılabilir. Ancak, amaç eserlerin tahribine ve kaçırılmasına engel olmaktadır. Bu nedenle belirttiğimiz yorum biçimi hem mevzuatın ruhuna hem de kamu yararına daha uygun sayılabilir.

⁶⁹ Bk. : Not 66. (Damştay 12. ci Dairesinin Kararı).

olmuştur. Gene, ileride tarihsel değer kazanacağı belli olan belgeler, 1934 yılına kadar gelişi güzel ortadan kaldırılmıştır. Sonunda 19.IX.1934 tarihli ve 2/1288 numaralı Nizamnâme ile «resmî evrak ve defterlerden lüzumsuz olanlarının yokedilme tarzı» düzenlenmiştir⁷⁰. Ancak, her bakımdan çok sakıncalı hükümler getiren bu Nizamnâme'nin⁷¹ uygulanması sonucunda, gizli belgelerin yokedildiği, diğerlerinin ise satıldığı anlaşılmıştır⁷². Daha sonra, yokedilme «kâğıt hamuru» yapmak ya da «yakmak» biçiminde uygulandığından⁷³, ileride Cumhuriyet Tarihine ışık tutacak pek değerli belgeler yitirilmiştir. Sonuçta bu gidişi engelleyen 21.V.1937 tarihli ve 2/6641 numaralı Kararnâmenin şu ifadesi, ne kadar değerli belgelerin yokedildiğini göstermektedir: «Resmî evrak ve defterlerden lüzumsuz olanların yokedilmesi hakkındaki ... kararnâmelerle meriyete konulan nizamnâmelerin yerine, muhtelif memleketlerde tatbik edilmekte olan usullerin tetkikinden sonra Türk Tarih Kurumu tarafından yeni bir proje hazırlanuncaya kadar resmî evrak ve defterlerin hiç bir surette yokedilmemesi, Başvekâlet Tezkeresi üzerine ... onanmıştır». Bu Kararnâmeden sonra 26.II.1946 tarihli ve 3/3759 numaralı ve 12.II.1948 tarihli, 3/6944 sayılı kararnâmelerle modern arşivciliğe gidişin ilk adımları atılmışsa da, hentüz bir Arşiv Kanunu yayınlanmamıştır⁷⁴.

Ulusal saraylardaki taşınır eşyaların durumu da sık sık söz konusu olmuştur. Saltanatın ve Halifeliğin kaldırılmasından sonra Ulus adına TBMM'ne geçen⁷⁵ bu saraylarda maddî ve manevî değerleri ölçülemeyecek derecede binlerce taşınır eski eser vardır.

⁷⁰ Bk. Sicilli Kavanin, XIV, s. 90 vd.

⁷¹ Nizamnâmenin 8. ci Maddesine göre, resmî yazıların belgesel değeri olanları kurulacak komisyonlarca saptanacaktı. Bu komisyonların üyeleri şüphesiz kendi anlayışlarına göre karar verip hangi evrakın «hukukî, tarihî... vs.» değer taşıdığını saptıyorlardı.

⁷² Danıştay Umumî Heyeti'nin 27.XII.1934 tarihli ve 247/246 sayılı Kararı: «Gizli evrak yokedilemez. Diğerlerindeki yokedilme yakmak veya kâğıt hamuru yapmak olup, bunlar satılamaz».

⁷³ Bk.: Not 72.

⁷⁴ 1963 yılında Başbakanlıkça hazırlanıp Fakültemize de yollanılan taslak üzerinde gerekli çalışma yapıp 17.IV.1963 tarihinde hazırlanan rapor ilgili makamlara gönderilmiştir. Ancak bu taslak kanunlaşmamıştır.

⁷⁵ «Millî Saraylar Müdüriyeti Teşkilâtına Dair Kararnâme», 12.V.1341, Nr. 66 - Bu Kararnâmeye göre Topkapı Sarayı «Maarif Vekâletine» devredilmiş, Dolmabahçe, Beylerbeyi, Yıldız sarayları ile köşkler ve kasırlar «Millî Saraylar Müdürlüğü»ne bırakılmıştır. Bu Müdürlük Maliye Bakanlığına bağlıdır.

Bu eserlerin durumu zaman zaman tartışma konusu olmuştur. Bu eşyaların uğradığı ilk zarar, «Millî Saraylar Müdürlüğü»nün kurulmasıyla başlamıştır. Bu Örgütü kuran Kararnâmenin 6. cı Maddesine göre, Bakanlar Kurulu'na «*millî saraylardan resmî dairelere eşya itası, lüzumsuz ve hurda eşyanın satışı*» için yetki verilmiştir. Bu yolla yitirilen eşyaların niteliği belli değildir. 7. ci Madde ise «*esasen kıymet-i maddiye ve kabiliyet-i istimaliyeleri olmayan aksam muhtaç devaire tevdi veya fîruht olmak üzere*» elden çıkarılmıştır. Bu yolla da nasıl zararlara uğramıldığı belirsizdir. Ancak, ulusal saraylardaki eşyaların durumunu inceleyen TBMM Komisyonu, 1952 yılında «*millî saraylarda bulunan kıymetli bazı eşyanın zayi ve suiistimal edilmiş olduğunu*» saptamıştır⁷⁶. 29.VII. 1960 tarihinde de, Millî Birlik Komitesinin, 6. numaralı Kararı ile, gene aynı konuda soruşturma açılmıştır. Ulusal sarayların ya tamamı ile müze durumuna sokulmaları, ya da içlerindeki eski eserlerin müzelere kaldırılarak yerlerine benzerlerinin konulması, bu tür tartışmaları ve söylentileri önleyecek, büyük sayıda eski eseri de kurtarmış olacaktır.

b) Özel Ellerdeki Taşınır Eski Eserler :

Özel mülkiyet rejimi içindeki taşınır eski eserlerin korunması da başlı başına bir sorundur. AAN ilke olarak bütün eski eserlerin Devlet mülkiyetinde bulunacağını kabul etmekle birlikte, hem getirdiği hükümlerin, hem de MK'un 696 ve 697. ci maddelerinin kapsamı bakımından, bu temel ilkenin yalnız «yeni bulunacak» taşınır eski eserlerle sınırlı olduğunu belirtmek gerektir. Gerçekten, Anayasamızın daha yukarıda da gösterilen hükümleri karşısında taşınır eski eserlerin istimali imkânsızdır. Devlet, özel kişiler elindeki eski eserleri ancak satın alabilir. Bugünkü mevzuatta öngörülen tek tedbir, AAN'ne ve gümrük kurallarımıza göre eski eser niteliğini taşıyan malların yurt dışına çıkarılmamasıdır. Yurt içinde ise, bu tür eserlere sahip kişiler, diledikleri tasarrufu yapabilirler ve Devlet buna karışmaz. Bu konuda alınabilecek tedbirler vardır ve yeni düzenlemelere konulmalıdır.

⁷⁶ Bk. : 21.XII.1951 tarihli ve 1748 sayılı TBMM Kararı ile kurulan komisyona 31.III.1952 tarihli ve 1786 sayılı Kararla yetki verilmiştir. İçtüzüğün 177. ci Maddesine göre araştırma yapan Komisyon'a 5.V.1952 tarihinde 1801 sayılı Kararla altı ay süre ile ve Meclis dışında soruşturma yapma yetkisi verilmiştir.

3. Taşınmaz Eski Eserler :

A) Kapsam :

Gerçek taşınmaz mal (gayrimenkul) yalnız arazidir. Arazi de doğrudan doğruya eski eser olamaz, ancak eski eserin çevresi sayılabilir. Bu durumda taşınmaz eski eser deyimi ile, arazinin bütünleyici parçası (mütemmim cüzü) olan mallar anlaşılmalıdır. Bunlar da, AAN'ne göre tanımlanmıştır (M. 5). Eski eser niteliğine sahip her çeşit taşınmaz mal, yâni harabe durumundaki duvar ve temellerden, yapı kalıntılarına kadar, bütün eski eserler, gene herhangi bir tarihsel özellik gösteren evler, camiler, medreseler, kiliseler, v.b.. taşınmaz eski eserin kapsamına girmektedir. İçinde taşınır eski eser saklayan höyüklerin de, taşınmaz eski eser sayılması gerekir⁷⁷. Bütün bu özellikler göz önüne alınarak, bir malın, «eski eser» niteliğinde ve MK'un koyduğu esaslar içinde, «bütünleyici parça» olup olmadığına göre taşınır ya da taşınmaz eşyalardan hangisi sayılacağı kararlaştırılabilir. Arazi niteliğinde olmayan eski eserler için bu karar önemlidir. Çünkü, «bütünleyici parça» sayılmayan bir mal, «taşınırılık» özelliğini kazanır. Bu takdirde, eski eser olarak, mülkiyete ve korunmaya ilişkin durumları değişebilir. Bu nedenle, «bütünleyici parça» niteliğinin sağlam hukuki çerçeve içinde saptanması gerektir.

B) Bulma Yolları :

Taşınmaz eski eserlerin büyük bir bölümü, göz önündedir. Ancak, herhangi bir kazı sırasında bir temel duvarı, eski bir yapı, kalıntılar v.b. gibi taşınmaz eski eserler bulunabilir. Gene, örneğin bir evin tamiri sırasında onun eski eserlik niteliği taşıdığını gösteren bazı belirtilerin ortaya çıkması, o evin hukukî durumunu değiştirebilir. Şüphesiz, taşınmaz eski eserlerin bulunması, taşınır eski eserleri ortaya çıkarmaktan daha kolaydır; onların saklanması, gizlenmesi de daha zordur.

C) Mülkiyet Sorunu :

a) AAN'ne göre : Nizamnamenin genel ilkesi, taşınmaz eski eserler için de bahis konusudur. Yâni, eski eserlik niteliğini haiz

⁷⁷ Bu ilginç konu 5805 sayılı Kanunun Bayındırlık Komisyonundaki görüşmeleri sırasında ortaya atılmış ve «höyükler»in de «gayrimenkul eski eser sayılması» kararlaştırılmıştır. Bk. : TBMM Tutanak Dergisi, 1951, Cilt 7, s. 3, s. sayısı 157 - Bayındırlık Komisyonu kararı, 30.IV.1951, E/1 - 4, K/12.

taşınmaz mallar, Devlet'in mülkiyetindedir (M. 4). Ancak bu hüküm uygulamada tam anlamıyla işlememiştir. Cumhuriyet devrinde çıkarılan yeni mevzuatla birlikte, AAN'nin taşınmaz eski eserlerle ilgili düzenlemesi geri plâna itilmiştir.

b) *Gerçek Durum* : Bugün hem Devletin, hem de özel kişilerin ve Vakıflar Genel Müdürlüğünün elinde pek çok taşınmaz eski eser vardır. Devlete ait arazide bulunacak taşınmaz eski eserler de şüphesiz O'nun malı olur. Çeşitli kanunlarla da birtakım taşınmaz mallar zaman zaman Devletin mülkiyetine geçmiştir :

3.III.1340 (1923) tarihli ve 430 sayılı «*Tevhid-i Tedrisat Kanunu*»na göre, «*hususî vakıfların mektepleri Maarif Vekâletine devredilmiştir (M. 2, 3)* ».

Aynı tarihte çıkarılan 431 sayılı «*Hilâfetin İlgasına ve Handedan-ı Osmaniyenin Türkiye Cumhuriyeti Memaliki Haricine Çıkarılmasına Dair Kanun*»a göre, «*padişahlık etmişlerin Türkiye'de tapuya merbut arazisi*» (M. 8) ile «*saraylar... Millete intikal etmiştir (M. 9)*».

1.VII.1931 tarihli ve 297 sayılı «*Mezarlıklar Hakkındaki Nizam-nâme*»ye göre, «*vakıflara ait olan tapulu-tapusuz mezarlıklar bütün hukuk ve vezâifi ile belediyelere intikal*» etmiştir (M. 1).

5.VI.1935 tarihli ve 2762 sayılı «*Vakıflar Kanunu*»na göre, vakıf taşınmaz mallar Devlet gözetimi altına konulduğu gibi, bunlara «*Devlet malları imtiyazı*» tanınmıştır. Ancak, mülkiyet, Devlete geçmemiştir.

Görülüyor ki, pek çok taşınmaz eski eser Devlet mülkiyetine geçirilmiştir. Bundan da anlaşılıyor ki, Devlet mülkiyetine geçmeyen eski eserler de vardır. Nitekim, 28.II.1960 tarihli ve 7463 sayılı Kanun bu gerçeği kabul ederek, «*hususî şahıslara ait*» taşınmaz eski eserleri yeni bir düzenlemeye uyruk tutmuştur.

Şu duruma göre, AAN'nin temel ilkesi, Anayasa'nın 50. ci Maddesi hükmü de göz önüne alınırsa, işlememektedir.

D) *Taşınmaz Eski Eserlerin Korunması :*

a) *Genel Olarak :*

Uygarlığın en önemli ve göze çarpan yapıtları olan, taşınmaz eski eserlerin amaca uygun biçimde korunması başlı başına ve çok yönlü bir bilim konusudur. Restorasyon biliminin, en elverişli bi-

çimde uygulanması için de esaslı bir hukukî desteğin bulunması gerektir. Bu hukukî destek, Türkiye'de, nazari olarak, bir hayli ileridir Ancak bu düzenlemelere gelinceye değin, özel kişiler elindeki yapıtlar bir yana, Devletin bile kendisine ait taşınmaz eski eserlerle ilgilenmediği anlaşılmıştır. Bugünkü umut verici düzenlemeye nasıl gelindiğini daha iyi açıklayacağı için, bazı örnekler vermek istiyoruz :

Yukarıda anılan 431 sayılı Kanun'un 5 ve 6. cı maddelerine göre, «*Hanedan azaları, Türkiye dahilindeki gayrimenkullerine tasarruf edemezler*». Bu nedenle bir yıl içinde Mahkemeye başvurup bu malları tasfiye edeceklerdir. Bir yıl sonra bu hak yok olur, Hükümet tasfiyeyi yapıp, bedellerini sahiplerine verir. Osmanlı Hanedanı üyeleri içinde, herhalde tarihsel değere sahip taşınmaz mallara malik olanları vardı. Bu, doğaldır, zira Osmanlı Hanedanı üyeleri pek çok tarihsel malı kullanmışlardır. Kanunun öngördüğü tasfiye metodu ile pek çok değerli bazı taşınmaz malların özel mülkiyete geçtiği düşünülebilir ve bu yolla şüphesiz koruma amacı gerçekleşmemiştir.

20.XII.1341 (1925) tarihli ve 677 sayılı «*Tekke ve Zaviyelerle Türbelerin Seddine...*» dair Kanunla «*...bilumum tekkeler ve zaviyeler sahiplerinin diğer şekilde hakk-ı temellük ve tasarrufları baki kalmak üzere kâmilan sedd*» edildiği (M. 1) belirtilmiştir. Tarihsel değere sahip pek çok tekke ve zaviyenin bulunduğu düşünülürse, bu hükümdeki aksaklık göze çarpar. Bu Kanunla Devlet, ANN'nin temel hükmünü çiğnemiştir. Tekke ve zaviyelerin özel elde kalanları, büyük ölçüde zarar görmüş ve bir bölümü de yokolmuştur.

Gene yukarıda söz konusu edilen «*Mezarlıklar Hakkındaki Nizamnâme*» ile, özel ellerdekileri de kapsamına almak üzere, bütün mezarlıklar, belediyelerin ya doğrudan doğruya mülkiyetine ya da gözetimine sokulmuşlardır. Bu Nizamnâmenin 6. cı Maddesine göre ise «*tarihi kıymeti haiz olan mezarlıklar Muhafaza-i Abidat Nizamnâmesine göre muamele görürler*». Muhafaza-i Abidat Nizamnâmesinin ne kadar sakat bir uygulama doğurduğu daha önce açıklanmıştı⁷⁸. Böylece pek çok mezarın ve tarihsel çevre olarak korunması gerekli bazı mezarlıkların bu yolla insafsızca yitirildiği bilinmektedir.

Devlet elindeki pek çok taşınmaz eski eserin türlü amaçlarla ya tahrip edildiği ya da niteliklerinin bozulduğu bilinirken, özel

⁷⁸ Bk. : AÜHFD, XXVI/3-4, 1969, s. 75-76.

kişiler elindekilerin korunma biçimi artık tamamen rastlantılara bırakılmıştı. Ancak bu uygulamaların doğurduğu sert tepki, sonucunu biraz geç de olsa verdi 2.VII.1951 tarihinde 5805 sayılı Kanunla «*Gayrimenkul eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu*» (GEEAYK) oluştu. Böylece Türk Eski Eserler Hukukunda çok ileri ve önemli bir adım atıldı.

b) Korunmada Ana Metot :

Bugün yurdumuzda taşınmaz eski eserlerin korunması, Kültür Bakanlığı aracılığı ile doğrudan doğruya GEEAYK'na aittir. Bu nedenle sözü geçen Kurulun yapısını ve yetkilerini incelemek gerekmektedir :

(i). GEEAYK'nun Yapısı, Görev ve Yetkileri :

Bu Kurula «*tarih, arkeoloji, sanat tarihi, mimarlık, estetik, şehircilik*» alanlarında «*temayüz*» eden kişiler üye seçilirler. Üyeler şöyle seçilir : Her Üniversite, Güzel Sanatlar Akademisi, Bayındırlık, İçişleri, Millî Eğitim Bakanlıklarıyla Vakıflar Genel Müdürlüğü birer üye seçer. Bu üyeler toplanıp dört üye daha seçerler. Vakıflar Genel Müdürü ile EEMG Müdürü, Kurulun doğal üyeleridir (M. 2). Bu biçimde oluşmuş Kurul⁷⁹, üçte iki çoğunlukla toplanır ve hazır üyelerin salt çoğunluğu ile karar verir. Üyelik, süresizdir; yalnız ölüm, istifa ve ardarda üç toplantıya mazeretsiz olarak gelmeme durumlarında sona erer. Kurul da üçte iki çoğunlukla üyelik sıfatını kaldırabilir.

GEEAYK'nun görevleri şunlardır (M. 1) : Yurt içinde korunması gerekli mimari ve tarihsel özelliklere sahip anıtların ve diğer taşınmaz eski eserlerin korunma, bakım, onarım, restorasyon işlerinde uyulacak ilkeleri ve programları saptamak. Saptadığı ilke ve programların uygulanmasını genel olarak izlemek ve denetlemek. Anıtlar ve taşınmaz eski eserlerle ilgili olarak kendisine sunulacak veya kendi yolları ve incelemeleri ile bilgi edineceği her türlü konu ve uyumsuzluklar üzerinde bilimsel mütalâa vermek...

Görülüyor ki GEEAYK, taşınmaz eski eserlerin korunmasında en yetkili kuruluştur. Millî Eğitim Bakanlığına bağlı olmasına

⁷⁹ Kurula, Kültür Bakanlığı'ndan da bir üyenin atanması zorunludur. Kanun bu imkânı tanımır. Zira 2. ci Madde «*ileride kurulacak üniversitelerden de*» birer üye geleceğini bildirmektedir. Bu hükmü merkezî Devlet Örgütüne de yaydırarak, EEMGM'nün bağlandığı Kültür Bakanlığı'ndan da bir üye sağlamak, Kanun'un amacına uygun düşer.

rağmen⁸⁰, bağımsız çalışır, Çünkü, «hükümet teşkilleri ve tesisleri ile bütün hakikî ve hükmî şahıslar, Kurulun kararlarına uymak zorundadırlar (M. 5)». Böylece, Kanunda gösterilen görevleri yerine getirmek için Kurul, büyük yetkilerle donatılmış olmakta, hattâ, kendi imkânları ile korunmaya muhtaç eski eserleri bulmaktadır. Yani, herhangi bir makama bağlı değildir. Kararları kesindir. Böylece kanun koyucu çok ileri bir düzenleme getirerek, yurttaki bütün taşınmaz eski eserlerin korunmasını sağlamak istemiştir.

(ii). GEEAYK'nun Çalışmaları :

Kurul yetkilerine kısa süre içinde sahip çıkmış ve bu yolla bugüne kadar pek çok taşınmaz eski eserin korunması sağlanmıştır. Böylece herhangi bir malın eski eser sayılıp sayılmayacağı Kurul tarafından saptanmakta, verdiği kararlara, idarî yargıya gitmek yolu açık olmakla birlikte, uymak zorunlu bulunmaktadır. Nitekim Kurul, örneğin mezarlık alanlarına bina yapılmamasını kararlaştırdığı için, bu ve buna benzer konularda yetkisi tamdır⁸¹. Bununla beraber Yüksek İdare Mahkemesi, bütün idarî tasarrufları yargı alanına aldığı için, Kurulun kararları bazen iptal edilmektedir. Taşınmaz eski eserler üzerindeki en yüksek makamın, kanunla kendisine verilen yetkilerini, ve bu yetkilere dayanarak verdiği kararları bilirkişi yolu ile inceleyip iptal edebilmek, bir yerden sonra amaca aykırı düşmektedir. Danıştay, Kurulun ölçülerini bir yana bırakıp bazen bir taşınmaz malın eski eser sayılıp sayılmayacağını kendisi saptamaktadır. Bu yeni uygulamaya göre, Danıştay, bir taşınmaz malın eski eser sayılabilmesi için şu üç özellikten birisini aramaktadır : Mal, mimarî ve süsleme sanatı bakımından bir özellik taşınmalıdır; veya içerisinde bir «tarihî şahsiyet» ikamet etmiş, ya da tarihsel bir olaya sahne olmuş bulunmalıdır. Bu niteliklerden birisini taşımayan yapılar «tarihî ve mimarî yönden korunması gereken bir eser» sayılmamaktadır. Danıştayın, bu tür ölçüler koymaya hakkı yoktur, hele AAN'ndeki geniş tanım önünde... Konulan ölçü, kısır ve bilimsel gerçeklere, Kanuna aykırıdır. Böylece, GEEAYK'nun kanunla kendisine verilmiş yetkilerini Da-

⁸⁰ 1. ci Maddedeki bu hükmün de artık Kültür Bakanlığı biçiminde anlaşılması gerektir.

⁸¹ «GEEAYK'nca mezarlık sahalarına yapı yapılmaması... kabul edildiğine göre, tapu kayıtlarına nazaran davacının eski mezarlık sahasında bulunan taşınmaz malı üzerinde yapı yapılmasına izin verilmemesinde mevzuata aykırılık görülmediğinden dâvamn reddine...». Danıştay 12. ci Dairesi, E. 965/2670, K. 865/1628 (ÖZEREN - DÜNDAR - DİKBAŞ - AKYÜZ, s. 110, Nr. 362).

nıştay sınırlamak eğiliminde gözükmektedir⁸². Doktrinde eski eserin tanımı ve nitelikleri belirtilmiş ve bu konu çalışmamızın ilk bölümünde açıklanmıştı. Danıştayın bazı olumlu kararlarındaki yolu ilke olarak benimsemesi ve Kurulun her bakımdan mevzuata ve bilime uygun ölçülerine saygı göstermesi amaca uygun düşecektir. Şu duruma göre, GEEAYK'nun çalışmalarına idarî yargının etkisi büyük olacaktır.

c) **Devlet Elindeki Taşınmaz Eski Eserlerin Korunması :**

GEEAYK'nun oluşmasına kadar, Devlet, kendi elindeki taşınmaz eski eserlerin korunması konusunda belli ölçülere sahip değildi. EEMGM kanalı ile bakımı ve gözetimi Milli Eğitim Bakanlığına ait olan mallar korunurken, Devlet malı ayrıcalığından yararlanan vakıf eski eserlerin bakımı Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün koyduğu esaslar çerçevesinde yapılırdı. Belediyelere bile bu konuda bazı yetkiler tanınmıştı⁸³. Devlet bazen kanunla birtakım taşınmaz eski eserleri⁸⁴, hattâ ileride eski eser sayılacak bazı anıtsal yapıları da koruma altına almıştır⁸⁵. Gene, anıtların onarılması için

⁸² «Hernekadar GEEAYK tarafından, dâvacıların sahibi buldukları ahşap evin tarihi ve mimarî önemi dolayısı ile aynen muhafazasına karar verilmişse de, üye niyabetinde yaptırılan bilirkişi incelemesi sonunda anılan binanın mimarî ve süsleme sanatı bakımından hiçbir özellik taşımadığı, içerisinde hiçbir tarihi şahsiyet ikamet etmediği gibi, tarihi bir olaya da sahne olmadığı, binnetice tarihi ve mimarî yönden özel olarak korunması gereken eser niteliğini taşımadığı anlaşılmağa aksine müttihaz kararın iptaline...». Danıştay 12. ci Dairesi, E. 966/2347, K. 967/1202 (ÖZEREN - DÜNDAR - DİKBAŞ - AKYÜZ, s. 110-111, Nr. 364).

⁸³ 3.IV.1930 tarihli ve 1580 sayılı Belediyeler Kanununun 115. ci Maddesi : «... bedii ve mimarî kıymeti olan emlak-i müctemia veya mürtabitayı havi vakıf olsun mülk olsun her nevi büyük binaların... inşa, tamir ve termini için eshabına tebligat icra edildikten sonra yapılmadığı takdirde ifası Belediyelere ait ve müretteptir». Belediyelerin bu yetkiyi pek az kullandıkları ve bu hükmün uygulamada hemen hiç yürümediği bilinmektedir.

⁸⁴ 28.V.1957 tarihli ve 1057 sayılı «T.C. Dahilinde Bulunan Bilumum Mebani-i Resmîye ve Milliye üzerindeki Tuğra ve Medhiyelerin Kaldırılması Hakkındaki Kanun»a göre, taşınmaz malların bütünüleyici parçası olan tuğra ve medhiyelerin ... «kaldırılarak müzelere konulması», yerlerinden kaldırıldığı takdirde, «gerek kendilerinin gerek buldukları binaların bedii veya tarihi kıymetlerine halel gelecek olanların, eserin bulunduğu mahallin bedii kıymetini haleldar etmemek üzere münâsib vesait ile örtülmesi hükme bağlanmıştır (M. 2). Bu konuda karar vermek «Maarif Vekâletine aittir» (M. 3).

⁸⁵ Örneğin Anıt-Kabir'le ilgili 4677, 5581, 5776, 6780, 7823 sayılı Kanunlar.

bazen Vakıflar Genel Müdürlüğünden gerekli paranın sağlandığı görülmüştür⁸⁶. Ancak bütün bu koruma tedbirleri istenilen sonucu vermediği için GEEAYK oluşturulmuştur. Bu Kurul, Kanunun kendisine verdiği yetkiye dayanarak, bir yandan EEMGM, bir yandan da Vakıflar Genel Müdürlüğü ile ortaklaşa çalışarak Devlet elindeki taşınmaz eski eserlerin korunması yolunda ilkeler saptama ve uygulamayı denetleme yolundadır.

d) Vakıf Taşınmaz Eski Eserlerin Korunması :

Türkiye'de özellikle Osmanlı Devrinden kalan taşınmaz eski eserlerin büyük bir çoğunluğu vakıf yoluyla yapılmıştır. Hemen her şehir ve kasabamızda bulunan cami, türbe, medrese, hamam, dariüşşifa, kervansaray gibi bu eserler, ibadet veya kamu yararı için kurulan vakıflardan bize kalan çok değerli anıtlardır. Osmanlı Devletlerinin son zamanlarındaki çöküntü, vakıfları da etkilemiş, pek çok vakıf eser çeşitli nedenlerle yokolmuştur. Cumhuriyetin ilk yıllarında da bazı vakıf eserler Devletin mülkiyetine konulmuş (Bk. yukarıda 3/C-b), pek çok vakıf da amaçlarını yitirerek ortadan kalkmıştır. Yurdun iktisadi yapısında o zamanlar küçümsenmeyecek etkisi olan vakıfları bu durumdan kurtarmak ve vakıf yapıların korunmasını sağlamak için 5.VI.1935 tarihinde 2762 sayılı Vakıflar Kanunu çıkarılmıştır. Bu Kanuna göre, bir bölüm vakıfların yönetimini doğrudan doğruya Devlet üzerine almış (mazbut vakıflar), uygun görülenlere ise kendi kendilerini yönetmek hakkı verilmiştir (mülhak vakıflar) (M. 1). Ancak mülhak vakıflar da devlet gözetim ve denetimi altına konulmuştur.

Vakıflar Kanununa göre, Vakıflar Genel Müdürlüğü, «*mimari veya tarihî değeri olup idaresi vakfa ait olan eserleri*» de «*imar ve muhafaza etmek*»le yükümlüdür (M. 4). Doğal ki, bu Müdürlük kendince yönetilen vakıflarda da aynı tedbirleri almak zorundadır. Kanuna göre, amaç ve değerlerini yitirmiş olan vakıf malların tasfiyesi öngörülmüş, ancak «*tarihî ve mimari değeri olan eserlerin satılama*»yacağı hükme bağlanmıştır (M. 10).

Vakıflar Kanunu ile, 1935 tarihine kadar vakıf özelliğini saklayan taşınmaz eski eserlerin korunması sağlanmıştır. Vakıflar Genel Müdürlüğü, kurduğu örgüt ile bu konudaki görevini başarı ile

⁸⁶ Örneğin, 13.V.1938 tarihli ve 3386 sayılı «*Âbidatın Tamiri ve İzmir Fuarında Vakıflar Pavyonunun Tesis ve İdare Masrafları Hakkında Kanun*» ... 17.V.1939 tarihli ve 3609 sayılı «*Âbidelerin Esaslı Tamirleri İçin Vakıf Paraları İdaresinin İstikrazı Hakkında Kanun*».

yerine getirmiştir. Ancak, vakıf yoluyla yapılarak, Vakıflar Kanunu'nun yürürlüğe girmesinden önce çeşitli kanunlar veya başka yollarla Hazineye, belediyelere, özel idarelere geçen pek çok eserin bulunması, bunların bakım ve korunmalarının tam anlamıyla sağlanamaması nedeniyle, 10.IX.1957 tarihinde 7044 sayılı Kanun yürürlüğe girdi ve böylece taşınmaz eski eserlerin korunmasında önemli bir adım daha atılmış oldu. Kanuna göre, herhangi bir yolla Hazineye, belediyelere ve özel idarelere geçen, ama aslında vakıf yoluyla yapılan taşınmaz mallar içinde korunması gerekli tarihsel veya mimari değer taşıyan eserlerin mülkiyeti Vakıflar Genel Müdürlüğüne geçmektedir (M. 1). Bu mallar idare tarafından kiraya verilmiş ya da başkalarınca işgal edilmiş ise, Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün isteminden itibaren altı ay içinde boşaltılacaklardır. Süresi içinde boşaltılmazlarsa vali, kaymakam ya da nahiye müdürü kararı ile, tebligatsız ve zorla boşaltılacaklardır⁸⁷. Bu işlemler hakkında yürütmeyi durdurma kararı alınmaması hükmü, yeni Anayasa karşısında geçerli değildir (M. 2). Bu yapıların intifa hakları gerekli görülürse başka kamu kuruluşlarına bırakılabilir. Bu durumda, sözü geçen yapıların onarımları Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün gözetimi altında o kurumlarca yaptırılır (M. 3). Vakıflar Genel Müdürlüğüne devredilen yapılar için, Maliye Bakanlığınca gerekli yardımda bulunabilir (M. 4).

Bu önemli Kanun'un uygulanmasını açıklığa kavuşturmak için, oldukça uzun bir süre sonra 19.XII.1963 tarihinde bir tüzük çıkarılmıştır (N 6/2517). Tüzüğün hükümlerine göre, söz konusu yapıların bir vakfa ait olup olmadığını ispatlamak için her türlü hukuki belgelere dayanmak mümkündür. Yapıların korunması gerekli tarihsel veya mimari eser olup olmadığı Vakıflar Genel Müdürlüğü Âbide ve Yapı İşleri Dairesi'nin mütalâasıyla saptanır (M. 2). Böylece bu tür yapılar Vakıflar Genel Müdürlüğü adına tapu

⁸⁷ «Davacı, içinde oturduğu ve imar ettiği, eski eserlerden olan Yahya Efendi Dergâhından çıkarılmasına mütedair tasarrufun iptalini istemekte ise de, 7044 sayılı Kanun'un 2. ci Maddesinde, Vakıflara devredilen eski eserleri(n) ... boşaltılacağı belirtilmiş bulunması karşısında ... davacının bu yerden çıkarılması yolundaki muamelede kanunsuzluk bulunmadığından dâvanın reddine...». Danıştay 12. ci Dairesi, E. 966/2445, K. 966/3096. (ÖZRENÇ - DÜNDAR - DİKBAŞI - AKYÜZ, s. 378, Nr. 1314). «Melez Abdullah Paşa Vakfına ait okulun bahçesinde izinsiz olarak yapılan gecekonduda oturan dâvacının 7044 sayılı Kanun'un 2. ci Maddesi hükmü uyarınca tahliye edilmesi yolunda müesses işlemlerde mevzuata aykırılık görülmemiştir». Danıştay 12. ci Dairesi, E. 967/629, K. 967/629 (Ay. eser. s. 378, Nr. 1315).

siciline kayıtları. Anlaşmazlık çıkarsa : (i). Söz konusu yapının korunması gerekli tarihsel veya mimarî eser olup olmadığına GEEAYK karar verir⁸⁸. (ii) Böyle bir yapının vakıf yoluyla meydana getirilip getirilmediğini ise Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü kararlaştırır⁸⁹. Her iki karara karşı idarî yargıya gidilebilir. Mülkiyeti Vakıflar Genel Müdürlüğüne geçen bu eserler üzerinde hiçbir değişiklik yapılamaz. «Mütemmim cüz ve teferruatları» da olduğu gibi devredilir (M. 4).

Vakıflar Genel Müdürlüğü bu yolla kendi mülkiyetine geçen taşınmaz eski eserleri de korunması altına almış, böylece, onların zamanın ve ihmalciliğin zararlarından kurtulmaları sağlanmıştır. Bu yola, 1935 tarihli Vakıflar Kanunu ile gidilseydi, 1957 yılına kadar yokolan pek çok değerli taşınmaz eseri kurtarmak mümkün olabilirdi. Ancak 7044 sayılı Kanunla sağlanan koruma geç fakat hayırlı bir girişimdir.

e) Özel Ellerdeki Taşınmaz Eski Eserler :

AAN, herhangi biçimde, bir taşınmaz eski eser bulan kimsenin en geç onbeş gün içinde Devlet makamlarına haber vermesini zorunlu kılmıştır. Ancak, eski eserin ne olduğunu bilmeyen ve özellikle büyük kentlerden uzak yerlerde yaşayıp da, bu konuda hiçbir fikre sahip olmayan vatandaşlar için bu hükmün nasıl işleyeceği bilinmez (M. 7). Taşınmaz eski eserin bulunduğu arazinin sahipleri ve kiracıları varlığı yeni bilinen bu malı korumak ve ihbarın yapıldığı tarihten itibaren altı hafta olduğu gibi bırakmak zorundadırlar. Devlet bu süre içinde gerekli görürse kamulaştırmada bulunur (Ay. M.). Fakat kamulaştırma yapılmazsa ne olur? Bu takdirde o taşınmaz eski eserin özel elde kalması gereklidir. AAN, kamulaştırılmama durumunda, mal sahibinin yükümlülüklerini belirtmemiştir. Gerçi, 8. ci Maddede taşınmaz eski eserler üzerinde tahribat yapılması yasaklanmıştır. Ancak bu, artık Devletin mülkiyetine geçen taşınmaz eski eserler için bahis konusu olmak gerektir. Gerçekten, AAN, kamulaştırılmama durumunda ne yapılacakını belirtmemekte, örneğin, tapu siciline bir kayıt ya da başka

⁸⁸ «GEEAYK'nun, kuruluş Kanunundaki esaslara uygun bir görüşme çoğunluğu ile toplanması gerekir. Zira idari kararların kanunlarda yazılı şekil şartlarına uyularak alınması gerektir». Danıştay 12. ci Dairesi, T. 10.VI.1968, E. 1966/2182, K. 968/1353 (ESMER, Galip; *Mevzuatımızda Gayrimenkul Hüükümleri ve Tapu Sicili*, (2. ci Bası), Ankara 1969, s. 446-447).

⁸⁹ Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Merkez Tapu Komisyonu, 13.IV.1964 tarihli ve 20 sayılı Kararı ile 7044 sayılı Kanun ve bu konudaki Tüzüğün uygulanmasına yön vermiştir. Bk. : ESMEK, s. 447, not 113.

bir sistem veya benzeri bir tedbiri öngörmemektedir. Bu durum, şüphesiz, eski eser olduğu çoktan beri bilinmekle birlikte, özel elerde bulunan ve kamulaştırılmamış taşınmaz mallar hakkında da bahis konusudur. Bu boşluk, çok uzun bir süre geçip GEEAYK'nun oluşmasından sonra doldurulmuştur. Kurulun kararlarına «özel kişiler» de uymak zorunda olduklarından, bu yolla gerekli denetim imkânları sağlanmış sayılabilir.

28.II.1960 tarihli ve 7463 sayılı «*Hususî Şahıslara Ait Eski Eserlerle Tarihi Âbidelerin İstimlâki Hakkında*»ki Kanun'la bu konuda önemli bir adım daha atılmıştır⁹⁰. Kanun, Batı Avrupa ülkelerindeki sisteme benzer bir düzenleme getirmektedir. Yâni Kanun, özel kişiler elinde bulunan taşınmaz eski eserler üzerindeki tasarruf haklarını sınırlamaktadır. Çünkü, bu tür eski eserlerin malikleri olan «*hakikî veya hususî hukuk hükmü şahısları Millî Eğitim Bakanlığı veya Vakıflar Genel Müdürlüğüne tâyin edilecek müddetler ve GEEAYK'nun mütalâası alınmak suretiyle gösterilecek esaslar ve hazırlanacak projeler dahilinde bu eser veya âbideleri tamir ve restore ettirmek*» zorundadırlar (M. 1). Bu yükümlülüğe uymayan kişilerin ellerindeki taşınmaz eski eserler 6830 sayılı Kanun'a göre kamulaştırılır (M. 3). Bu kişiler gerekli onarım ve restore işine başlasalar bile, hiçbir sebep olmadan süresi içinde işi bitirmezler ya da projedeki esaslara uymazlarsa gene kamulaştırma işlemi yapılabilir (M. 4). Sözü geçen eski eserler üzerindeki yükümlülük ilgili dairece tapuya bildirilir ve sicile şerh verilir. Taşınmaz malın sahibi değişirse yeni malik ayrıca hiçbir tebliğ ya da ihbara gerek kalmadan aynı yükümlülükleri uymak zorundadır (M. 2). Bir taşınmaz malın eski eser olup olmadığına ise GEEAYK karar verir. «*Bu hususta verilen kararın adli ve idarî merciler nezdinde hilâfi iddia edilemez ve kaldırılması istenemez*» (M. 5). Gene, 6. cı Madde uyarınca «*bu Kanuna göre verilen istimlâk kararı hakkında tehir-i icra talebinde bulunulamaz*». Bu son iki hüküm 1961 Anayasasına aykırı olduğu için 19.VII.1963 tarihli ve 304 sayılı Kanunla kaldırılmış, GEEAYK'nun karara karşı Danıştay'a gidilebilmesi sağlanmış (M. 1), 6. cı Madde ise yok sayılmıştır (M. 2).

Yukarıdaki açıklamalarımızdan da anlaşılacağı gibi, taşınmaz eski eserlere sahip özel kişilerin, Devletçe gerekli görülen onarım

⁹⁰ Kanun'un «*eski eserler*» ve «*tarihi anıtlar*»ı birbirinden ayırması ilk bakışta eski eserlerin taşınır ve anıtların taşınmaz malları kapsadığını göstermektedir. Ancak mevzuata «*anıt*» ile «*taşınmaz eski eser*»in tanımı yapılmadığı için böyle bir aldanma bahis konusudur. Aslında Kanun'un metni doğrudan doğruya taşınmaz mallar ile anıtları kapsamaktadır.

ve bakımı yapmamaları veya yapmamaları durumunda, mallarını kamulaştırmaktan başka çare yoktur. Bu, çok doğal bir hukuk ilkesidir⁹¹. Ancak, kamulaştırma kararının durdurulması, fakat sonuçta Devletin dâvayı kazanması, böylece bu arada, örneğin taşınmaz malın sahibince yıktırılması durumunda, amaçtan ne derece uzaklaşmış olacağı bellidir. Devletin, özel kişiden yalnız tazminat alabilmesi, yokolan eski eseri yeniden canlandıramaz. Ancak bu konu, sadece eski eserler hukukunun değil, Türk İdare Hukukunun son yıllardaki en önemli sorunlarından birisi olmuştur. Bu nedenle üzerinde daha fazla durmak gereksizdir... 7463 sayılı Kanun'un uygulanma derecesi ve biçimi üzerinde de fazla bilgi sahibi değiliz. Her bakımdan büyük bir adım sayılması gereken bu Kanun, herhalde fazla uygulanmıyor. Zira, Kanun'un 7. ci Maddesinde çıkarılması emredilen tüzük, bugüne kadar hazırlanıp yürürlüğe girmemiştir.

E) Tarihsel Çevre Sorunu :

Taşınmaz eski eserlerin, imkânların elverdiği ölçüde çevresiy-le birlikte korunması şarttır. Aksi durumda sözü geçen eserlerin geçmişi yansıtan özelliği geniş biçimde yokolur⁹². İleri ülkelerde bu sorun, şehircilik bilimiyle birlikte ele alınmakta, yalnız eski eserlerin çevresi değil, örnekleri yokolan eski mahalleler, alanlar da tümüyle korunmaktadır. Tek tek belki tam anlamı ile taşınmaz eski eser sayılamayacak yapılar, hep birlikte bize geçmişin sosyal, mimarî ve tarihsel özelliklerini yansıtabilirler. Örneğin, Üsküdar'daki eski Türk mahalleleri gibi. Kentlerin bu özelliklerini mümkün olduğu kadar korumak, bugünkü hızlı modernleşme karşısında büyük bir zorunluluktur. Batıda bazı kentlerin tümü bile aynen korunur. Örneğin, Almanya'daki Rothenburg ob. Tauber kenti buna en güzel kanıttır.

Bizim mevzuatımız ise bu bakımdan son derece kısırdır. ANN'nin 8. ci Maddesinde taşınmaz eski eserlere üçyüz metreden yakın

⁹¹ Örneğin bk. : «Kazı yapıldığı takdirde toprak altında eski eserlerin çıkmasının ihtimal dahilinde bulunması tapu kaydına dayanan mülkiyet hakkını istisnâsız olarak bertaraf etmeyi gerektirmez». Yargıtay Hukuk Genel Kurulu, 7.XII.1966, E. 7/106, K. 307 (Ankara Barosu Dergisi, 1967, 1, s. 112).

⁹² Konuyu Helen ve Roma devri örnekleri ile ortaya koyup tanıtan ilk araştırma için bk. : ERDER, Cevat; *Tarihi Çevre Kaygısı*, Ankara 1971, XII + 122 s. (Ortadoğu Teknik Üniversitesi Yayınlarından, Mimarlık Fak. : No. 18).

yerlere «*kireç ocağı ve tuğla harmanı*» yapılması ve bu eserlere doğrudan doğruya veya dolayısıyla zarar verecek yakınlıklarda, her biçimde işlemlerde bulunulması yasaklanmaktadır. Ancak bu hüküm tarihsel çevre için değil, doğrudan doğruya eski eserin korunmasını sağlamak için konulmuştur ve çok yetersizdir. İmar mevzuatımız hazırlanırken bu konu üzerinde çok az durulmuştur. 9. VII.1956 tarihli ve 6785 sayılı *İmar Kanunu*'nun 25. ci Maddesinin c Fıkrasındaki «*Binaların... tarihî ve bedî kıymeti haiz olan eski eserlere ve arkeolojik sahalara olan mesafeleri*» hazırlanacak tüzük ve yönetmeliklerle saptanır hükmüne göre 18.VI.1957 tarihli ve 4/9153 sayılı *İmar Nizamnamesi* 39. cu Maddesinde, «*eski eserlerin bitişik olmayan cephelerine 10 metreden az olmamak üzere ve bu eserin esas kitlesinin irtifai kadar mesafe dahilinde bina yapıla*»mayacağını belirtmiş, ancak GEEAYK'nun mütalâasının esas olduğunu, bu mesafenin böylece değiştirilebileceğini hükme bağlamıştır. Gene aynı Maddede «*imar veya yol istikamât plânları tâyininde Kurulun mütalâasının esas bulunduğu*» belirtilmiştir. Fakat ayrıntılar, her belediyenin kendi yönetmeliğine bırakılmıştır (İmar Niz. : M. 38/c). Bu yönetmelikler (örneğin İstanbul ve Ankara belediyelerinin imar yönetmelikleri) konuyu, neredeyse kasten öngörülmüş dedirtircesine, son derece ihmalci ve eksik hükümlerle düzenlemişlerdir⁹³. Eski eserlerin ve arkeolojik alanların kamulaştırılması ve imar mevzuatına göre belediyelerin bu konudaki görevi bir Danıştay kararı ile düzenlenmişse de⁹⁴, bütün sorumluluk gene GEEAYK'na düşmektedir. Kurul ya kendisi doğrudan doğruya ya da bazı ilgililerin başvurusu üzerine tarihsel çevreyi bir ölçüde koruyabilmektedir⁹⁵. Ancak imkânları sınırlı ve her kararı idarî yargının denetimine uyruk Kurulun, belediyelerin yardı-

⁹³ Örneğin bk. : 20.XI.1959 tarihli **Ankara İmar Yönetmeliği** (Resmî Gazete Nr. 10360) ve 23.IX.1966 tarihli **İstanbul İmar Yönetmeliği** (Resmî Gazete Nr. 12408).

⁹⁴ «*Eski eserlerin ve arkeolojik sahaların istimlâki gerekli bulunduğu takdirde bu muamelenin Maarif Vekâletince ve bunların etrafındaki imar mevzuatına göre bırakılacak mesafelere ait istimlâklerin de belediyelerce yapılması lâzım geleceği*» hakkında Devlet Şurası Kararı (Genel Kurul E. 58/2562, K. 235, 9.X.1958).

⁹⁵ «*Dâvaya konu olan caminin tarihî kıymeti haiz olduğu 5805 sayılı Kanunla verilmiş bulunan yetkiye dayanılarak GEEAYK tarafından tespit edilmiş olduğuna nazaran, mezkûr caminin bitiğinde bulunan ... arsaya inşaat yapılmasının uygun görülmediği yolundaki idarî işlemde isabetsizlik görülmemeyerek...*». Danıştay 12. ci Daire, E. 966/1861, K. 967/1748 (ÖZEREN - DÜNDAR - DİKBAŞ - AKYÜZ, s. 111, Nr. 366). Ayrıca bk. : Not 81'deki karar.

mı olmadan, bütün yurt düzeyinde bu işi yapması çok zordur. Bu nedenle İmar Kanunu'na gerekli eklemelerin yapılarak Kurulun yükünün azaltılması şarttır. Bazı idarî makamların bu konuda sınırlı girişimlerde buldukları da zaman zaman görülmektedir⁶. Ancak bütün bu imkânlar şüphesiz çok yetersizdirler. Konunun ciddiyetle ele alınması, gündün güne yokolan tarihsel çevrelerin korunması için zorunluluktur. Aksi durumda, birkaç on yıl sonra, yurdumuzda özellikle Osmanlı sivil mimarlığının soyut olarak gözükeceği hiçbir çevre kalmayacaktır. Gene, salt turistik amaçlarla korunan eski kalıntıların çevresine yapılan otel, motel gibi tesisleri de disiplinli bir plân içinde, daha gerilere atmak gerekmektedir. Sonuç olarak, bu konunun eski eserler sorununda önemli bir yer tuttuğunu söylemek zorunludur.

Doğal güzellikler ise kanımıza göre, bir eski eserin çevresini oluştururlarsa eski eserler hukukunun kapsamına girmelidir. Aksi durumda konunun Orman Bakanlığının etkinlik alanına girmesi ve hazırlanan «Millî Parklar» Kanun Tasarısının bir bölümünü oluşturması gerekmektedir.

4. Kazılar :

AAN'nin kazılara ilişkin hükümleri bugün de tüm olarak yürürlükte. Ancak, MK'nun 697. ci maddesi de göz önünde tutularak uygulamayı yürütmelidir.

Türkiye Cumhuriyeti ülkesindeki bütün taşınır ve taşınmaz eski eserler Devlet malı sayıldığına göre, bu eserleri arayıp bulmak hakkı da Devlete aittir. Devlet bu hakkını, Kültür Bakanlığı'na bağlı EEMGM aracılığı ile kullanır ve özel veya resmî kişilere, kazı yapma iznini bu makam verir (AAN M. 10).

Kazı ya da sondaj yapabilme izninin alınabilmesi doğrudan doğruya Devletin takdirine kalmıştır. Bu izin verilmesi de AAN'ndeki şartları yerine getirmekle olur. İzinsiz kazı, sondaj ya da arama yapmak yasaktır (M. 11).

AAN, taşınmaz malı üzerinde kazı yapılmasına izin vermeyen özel kişilerin bu mallarının kamulaştırılacağı öngörmektedir (M.

⁶ «Bir köy muhtarlığının eski eser civarına inşaat yaptırılmasına imkân olmadığı yolundaki kararı ile vaki müdahalesinden doğan davanın incelenmesinin idarî yargı yerine ait olduğu...». Uyuşmazlık Mahkemesi, 4.XI.1967, E. 425, K. 268 (Resmî Kararlar Dergisi, 1968, sayı 7-8, s. 13-14).

13). Ancak, MK'un 697. ci Maddesine göre bu sorunu iki ayrı biçimde çözümlenmek gerekir :

(i) Devlet ya da Devletin koruyuculuğu altındaki bilimsel kuruluşlar (örneğin Türk Tarih Kurumu) sahipli bir taşınmaz mal üzerinde kazı ya da sondaj yapmak isterlerse, mal sahipleri «*duşar olacakları zarar ve ziyanın tamamıyla tazmini mukabilinde lâzım gelen hafriyat için müsaade itasına mecburdurlar (MK M. 697)*». Sözü geçen kuruluşlardan başkaları, özel mal üzerinde, sahibinin izni olmadan kazı ya da sondaj yapamazlar. MK'un 697. ci Maddesindeki hüküm, böylece dar anlamda yorumlanmalıdır. Çünkü, aynı Madde «*ilmî ve fennî eşyaların Devlet mülkiyetinde bulunduğunu*» belirtmektedir. Bu durumda da ancak Devlet ya da onun adına hareket edebilen kuruluşlar «*kamu malını*» arayabilirler. Özel kişilerin böyle bir hakları yoktur. Böylece AAN'nin 13. cü Maddesi hükmü de artık işlemez. Ancak mal sahibinin uğrayacağı «*zarar ve ziyanın*» saptanması sorunu, gerekirse adalet mahkemelerinde çözümlenir... Kazı kasdı olmaksızın yapılacak ilkel sondajlar ise AAN'nin 13. cü Maddesine göre (2. ci Cümle) MK'nun sözü geçen hükmüne uygun olarak, Devletçe yerine getirilebilir. Ancak bu takdirde mal sahibinin uğrayacağı zarar ödenir. İkel sondaj öylesine uygulanmalıdır ki yapılara en küçük bir zarara gelmesin (AAN M. 13/son Fıkra). Sondaj bu çerçeveyi aşarsa, kazı niteliğini alır ve MK'un 697. ci Maddesi kapsamına girer.

(ii) Devlet ya da Devletin koruyuculuğu altındaki kuruluşlar dışındaki kişiler özel ellerdeki taşınmaz mal üzerinde ancak sahibinin izniyle sondaj ya da kazı yapabilirler. Bu takdirde de mal sahibinin uğrayacağı zarar-ziyan ödenir, ya da başka şartlarla bir anlaşma yapılabilir (AAN M. 12 ve MK. M. 697 hükümlerine kıyasen). Ancak, mal sahibi ile kazı yapanlar arasındaki anlaşmanın niteliği ne olursa olsun asıl kazı iznini Devlet verir. Kanımızca, define arama izni de Devletçe «*kazı izni*» olarak verilmelidir. Çünkü define ararken eski eser bulunabilir. Bunun tersini kimse kanıtlayamaz. Ancak kazı sonucu adi define bulunursa, bu takdirde şüphesiz MK'un 696. ci Maddesi hükmü yürürlüğe girer. Define arayıcılarının kazı izni ile bağlanması amaca elverişlidir ve pek çok eski eseri koruyacaktır. Bu nedenle AAN'nin 10. cü Maddesi hükmünü daha geniş anlamda yorumlamalı ve bilimsel amaçlar dışında define aramak isteyenleri de kazı izni almakla yükümlü tutmalıdır... Mal sahibinin izin vermemesi durumunda, gerekli görürse Devle-

tin kazı yapması uygun olur. Çünkü, bugünün hukuk anlayışı karşısında AAN'nin 16/1. ci Maddesi hükümü işlemez⁹⁷.

Kazı sonucu bulunan eski eserler, kesinlikle Devletin malıdır. Ancak pek önemsiz, değersiz taşınır eski eserler AAN'nin 12. ci Maddesi uyarınca, Kültür Bakanlığı'nın onayı ile taşınmaz malın sahibine verilebilir. Bu durumda o malların «eski eserlik» niteliği yok olur.

Kazı izninin verilmesi önemli bazı şartların yerine getirilmesine bağlanmıştır. Kazı (veya sondaj) yapacaklar doğrudan doğruya EEMGM'ne başvururlar. Dilekçelerine kazı yapılacak yerin sınırlarını kesinlikle belirten bir harita eklerler. EEMGM gerekli soruşturmayı yapar ve kazı iznini verirse, bulunacak eski eserler Devletin malı olur. Sondaj ya da kazı için yapılacak bütün masraflar, izin isteyenlere aittir. Kazı esnasında resmî ya da özel hiçbir yapıya zarar verilmez. Kazı veya sondaj yerinde EEMGM'nün bir memuru⁹⁸ hazır bulundurulacak, bu kişi, kazının AAN hükümlerine göre yürütülüp yürütülmediğini denetleyecektir. Kazıda çıkarılan eşyalar günü gününe resmî deftere kaydedilecektir. Bu da kazıda görevli memurun en önemli işlerinden sayılmaktadır (M. 14-15).

Bütün bu yükümlülüklerle uyanlara, bilimsel araştırmalarını rahatça yapabilecekleri imkânlar sağlanmıştır. Bu kişiler, kazıda çıkan eski eserlerin resimlerini alabilirler, kalıplarını çıkarabilirler v.b... Kazı sonucunda elde ettikleri bilimsel sonuçları yayınlatabilirler. Ancak 21.VI.1934 tarihli ve 2527 sayılı «Basma Yazı ve Eserleri Derleme Kanunu»nun 11. ci Maddesine göre, kazıyı yapanlar yabancı olup da bu konuda yurt dışında yayında bulunurlarsa, bu eserlerin altışar nüshasını Kültür Bakanlığına göndermek zorundadırlar. «Bu gibilere hafriyat için izin verildiği sırada bu Madde hükümüne riayet edeceklerine dair kendilerinden yazılı taahhüt alınır». Şu duruma göre, bu hüküm de kazı izni alınmasının şartlarındandır.

Arama ve sondaj süresi, izin alındıktan sonra iki ay, kazı süresi ise gene izin tarihinden itibaren iki yıldır. Çok gerekli sebepler ortaya çıkarsa, kazı süresi bir yıl daha uzatılabilir. Ancak bu konuda durumun Hükümetten sorulması ve oradan gelecek cevaba göre davranılması gerektir (AAN M. 18).

⁹⁷ ANN'nin sözü geçen hükümü, «bedeli kazıyı yapacak kişiye verilmek üzere, taşınmaz malın kamulaştırılması» öngörmektedir. Ancak pek romantik olan bu hükmün işlemlerini düşünmek çok zordur.

⁹⁸ Uygulamada bu memur arkeologlar arasından seçilmektedir.

İzin tarihinden itibaren üç ay içinde kazıya başlanılmazsa, ya da kazıya gereksiz yere iki ay ara verilirse, hak düşer. İlgili yeniden başvurursa, eski iznin yenilenmesine ya da tekrar izin alınıp alınmamasına karar vermek konusunda Kültür Bakanlığı özgürdür (M. 19). Sondaj yapıldıktan sonra, aynı yerde kazı yapabilmek için sondaj izninin bitmesinden sonra iki ay içinde müsaade istenirse, yeniden soruşturma ve işlem yapılması gereksizdir. Sondaj izni, kazı iznine dönüşür (M. 20).

Sondaj ve kazı izinleri kişiye bağlıdır. Üçüncü kimselere devredilemez ve miras yoluyla da intikal etmez (M. 22). Bir kişiye aynı süre içinde birden fazla sondaj ya da kazı izni verilmez (M. 23). Devlet ya da yabancı ülkelerin elçilik ve konsolosluk memurlarına, «memurluk çerçeveleri içinde» sondaj veya kazı izni verilemez (M. 21). Devlet verilmiş izni her zaman geri alabilir ya da kazıyı durdurabilir. Bu konuda, kazıyı yapanlar herhangi bir hak iddia edemezler (M. 24). 25. ci Madde de, kazı izni için alınacak harçları göstermektedir. Bu miktarlar (20 Osmanlı lirası en fazla) doğal ki son derece yetersizdir.

Kazılar üzerindeki bu hükümlerin, uygulamanın ışığı altında yeni baştan gözden geçirilmesi, «kazı», «sondaj», «arama» kavramlarının sağlam çerçeveler içinde tanımlanmaları, Devlet denetiminin artırılması, define için de gerekli düzenlemenin getirilmesi gerekmektedir.

5. Örgüt - Müzeler :

Yurdumuzda, eski eserlerle uğraşan iki örgüt vardır : Kültür Bakanlığına bağlı EEMGM ve Başbakanlığa bağlı Vakıflar Genel Müdürlüğü. Bazı Devlet kuruluşlarının da arızı olarak, eski eserleri bakım altına aldığı görülmektedir. Karayolları Genel Müdürlüğü'nün, hiçbir yükümlülüğü olmamasına rağmen, bazı değerli köprüleri onarması gibi... Vakıflar Genel Müdürlüğü, yalnız vakıf eski eserlerin bakımı ve gözetimi ile uğraşır. Diğer durumlarda yetkili organ EEMGM'dür. Bu genel müdürlük, eski eserlerin bulunması ve korunmasını, müzelere konulmasını sağlamakla yükümlüdür (AAN M. 4). AAN'nin, Milli Eğitim ve daha sonra Kültür Bakanlığının örgütlerine aykırı hükümleri, yok sayılmak gerekir. Bu durumda 1. ci Maddedeki «*daimî komisyon*» ile 2. ci Maddedeki «*maarif müdürleri mahallî müzelerin müdüriyet vazifesini ifa... eyleyeceklerdir*» ibarelerinin uygulama gücü kalmamıştır. EEMGM'nün kararları, Kültür Bakanlığının onayına bağlıdır (ANN M. 3). Taşınmaz eski eserler konusunda ise Bakanlığın en önemli desteği GEEAYK'dur.

Yurdumuzda 1.V.1305 (13.V.1889) tarihli ilk müze düzenlemesinden sonra (*Müzeyi Hümayûn Nizamnâmesi*), yeni Türk Devleti, daha Cumhuriyet kurulmadan, eli altındaki müzeleri derleyip toplamaya çalışmıştır⁹⁹. Ancak 1934 tarihine kadar, Müzelerin örgütlenmesine başlanmamıştır. 23.VI.1934 tarihli ve 2530 sayılı «*Müze ve Rasathane Teşkili Hakkındaki Kanun*»¹⁰⁰ ile, «*Maarif Vekâletine*» bağlı «*Umumî müzelerle rasathanelerin*» yeni baştan örgütlenmesi sağlanılmıştır. Bu tarihten itibaren yurtda müzeciliğin geliştiğini, özellikle son yıllarda turizm açısından hareketle de olsa yeni ve modern müzelerin açıldığını söylemek umut vericidir¹⁰¹.

Yurtda müzelerin açılması ve geliştirilmesi esas olarak Kültür Bakanlığına aitse de, başka kuruluşlar da bu işe girişebilirler. Örneğin 3.IV.1930 tarihli ve 1580 sayılı «*Belediyeler Kanunu*», belediyeleri, «*halk müzeleri tesis etmek*»le de görevlendirmiştir (M. 15/ F 59). Ancak, İstanbul'daki «*Belediye Müzesi*» dışında ciddi bir belediye müzesi görmek imkânsızdır. Gene, özel kişiler de ellerindeki eserleri müze yoluyla kamunun yararına açabilirler¹⁰². Bu kişilere Devletin yardım elini uzatması, ilenide yitirilebilecek bu tür eserleri kurtarabilir. Çünkü, özel müzeler süresiz değildir. Yaşamaları, sahiplerinin iyi niyetine ve Devletten görecekları ilgiye bağlıdır.

6. Eski Eser Alım Satımı, İthal ve İhracı :

A. Eski Eser Alım Satımı :

AAN'nin 26. cı Madesine göre eski eserlerin alım-satımı Hükümetin iznine bağlıdır. Taşınır eski eserleri ilgilendiren bu Mad-

⁹⁹ «**TBMM Umuru Maarif Vekâleti Hars Dairesi**»nin, «*Maarif Vekili İsmail Safa*» imzasıyla 5.XI.1338 (18.XI.1922) tarihinde (Nr. 170) yayınladığı talimat, Kurtuluş Savaşının hemen bitiminden sonra, Devletin bu konu üzerine eğilmeye çalıştığını göstermektedir. Bk. : ARIK, s. 43 vd.

¹⁰⁰ Kanun'un 10. cu Maddesini salt malî yönden değiştiren Kanun : 17.VI.1939, Nr. 3459.

¹⁰¹ Müzeler ile ören yerlerinin giriş ücretleri de zaman zaman düzenlenmektedir. 21.III.1938 tarihli ve 3340 sayılı Kanun'daki tarifinin eskimesi üzerine, 15.VII.1953 tarihli ve 6152 sayılı Kanunla, müzelere giriş ücretlerinin ve ücretsiz girişlerin saptanması yetkisi Bakanlar Kurulu'na verilmiştir. Ayrıca bk. : «*Müzeler Listesine ait Kararnâme*», 17.XI.1960, Nr. 5/494.

¹⁰² Örneğin İstanbul'daki «*Kocabaş*», Konya'daki «*Koyunluoğlu*» özel müzeleri.

deye göre, eski eser ticaretiyle uğraşanların Kültür Bakanlığı'ndan «ruhsatnâme» almaları şarttır. Bu kısa Maddenin hükmü, uygulamada türlü biçimlerde anlaşıldığından, çok uzun bir süre sonra, 16.II.1966 tarihinde (Nr. ?—Bk. : Resmî Gazete Nr. 12228) Millî Eğitim Bakanlığınca çıkarılan «Eski Eser Ticareti Yönetmeliği» ile bu boşluk doldurulmuş, halk dilinde «antikacılık» denilen bu ticaret türü düzenlenmiştir.

Yönetmelik, AAN'nin 26. cı Maddesine dayanılarak çıkarılmıştır (M. 1). Eski Eser Ticareti yapabilmek için, Kültür Bakanlığı'ndan ruhsatnâme alınır. Ruhsatnâme sahibinin, eski eser kaçakçılığı ya da gizli define arayıcılığı suçlarından hüküm giymemiş olmaları, normal bir ticarî etkinlikte bulunmaları şarttır. İzin verildikten sonra bu şartlara uymadıkları anlaşılanların, ruhsatnâmeleri iptal edilir ve bir daha da verilmez. İstem sahibinin, Ticaret Odasında «eski eser ticaretiyle de uğraştığını» kayıtlı bulunması gerektir (M. 2)¹⁰³. Başvuran hakkında, EEMGM adına, ilgili müze idaresince gizli soruşturma yapılır. Sonuçta belge verilirse, tacir bunu dükkânının görünür bir yerine asar (M. 3-4). Belgeler bir yıl için geçerlidir, ancak yenileme caizdir (M. 5). Tacir herhangi bir kanalla satın aldığı eski eserleri, müze idaresince verilen resmî deftere kaydeder. Satışa sunmadan önce de ilgili müze idaresinin denetimine getirir. Müze gerekli gördüğü malları satın alabilir. İdarenin biçtiği fiyata tacir itiraz ederse özel bir komisyonca yeniden fiyat saptanır ve bu karar kesindir. Ancak şüphesiz, yargı yolu açıktır. Satışına izin verilen belgelere müze idaresi bir işaret koyar. Bunlar artık serbestçe satılabilir.

Eski eser ticaretiyle uğraşanlar yalnız ticarethanelerinde işlerini yürütürler. Ellerindeki malları da yalnız ticarethanelerinde ya da müze idaresinin bildiği, daha önce belirtilen depolarda saklayabilirler. Müze idaresi dükkân ve depoları her zaman denetleyebilir ve resmî deftere geçmemiş malları müsadere eder. Bundan dolayı bir hak doğmaz (M. 8-9). Yönetmelik hükümlerine aykırı davranışların ruhsatnâmeleri süreleri dolmadan iptal edilir.

¹⁰³ «...Eski Eser Ticareti Yönetmeliğinin 2. ci Maddesi ... uyarınca, ruhsatnâme verilmesi, başvuranın Ticaret Odası'nda kayıtlı ve şahsına ait eski eser satımı ile ilgili bir ticarethanesi olduğuna dair tasdikli belge ibrazı şartına bağlı olup, dâvacının Ticaret Odası'ndan aldığı belgede sarraf olduğu belirtildiği ve eski eser ticaretiyle işgal ettiğine dair kayıt bulunmadığı anlaşılmakla...» dâva reddedilmiştir. Danıştay 12. ci Dairesi, E. 966/2358, K. 967/484. (ÖZEREN - DİKBAŞ - DÜNDAR - AKYÜZ, s. 110, Nr. 361).

Yönetmelik, AAN hükümlerine uygun olarak iyi düzenlenmiştir. Ancak, özellikle büyük şehirlerde, denetim makamı olan müze idareleri, dar kadroları yüzünden bu görevlerini tam anlamıyla yerine getirememektedirler. Böylece, Yönetmelik hükümlerinin amaca uygun olarak işlediği, kimse tarafından iddia edilmemektedir.

B) Eski Eserlerin İthal ve İhracı :

AAN, yurt içine her türlü eski eser sokulmasını serbest bırakmıştır. Bu eserlerden de gümrük resmi alınmaz. Bu, doğal bir hükümdür (M. 28). Ancak böylece yurda giren eserlerin ihracı ise, EEMGM'nün iznine bağlıdır. Bu iznin alınması için, sözü geçen eserlerin bir listesi düzenlenir. EEMGM bu eserler içinde müze koleksiyonları için gerekli olanları değerini ödeyerek satın alır. Geriye kalanların ihrac ve nakline izin verip vermemek de gene EEMGM'nün yetkisi içindedir (M. 30-32). Değer konusunda anlaşmazlık çıkarsa, yargı yolu şüphesiz açıktır.

Yurt içinde bulunan eski eserlerin ise, dışarıya ihracı kesinlikle yasaktır (M. 27). Bu sert ve katı hüküm, *Eski Eser Ticareti Yönetmeliği*'nin amaca elverişli olarak uygulanmasını engellemektedir. Elde herhangi bir istatistik bulunmamakla birlikte, taşınır eski eserlerden özellikle arkeolojik veya etnografik değeri olanların büyük bir bölümü yabancılarca satın alınmaktadır. Yönetmeliğe göre, satışı serbest bırakılmış eserlerin ihrac edilmemesi, kaçakçılığı kışkırtmaktan başka bir işe yaramamaktadır. AAN'nin temel ilkesi, yani bütün eski eserlerin Devlet malı sayılması, 27. ci Maddenin uygulanmasında esas alındığından¹⁰⁴, yabancılar, aldıkları malın müze işareti taşıyıp taşımadığına önem vermemekte ve türlü yollarla bu malları kaçırmaktadırlar. Bu uygulama, eski eser ticareti yapanları da kaçakçılığa itmektedir.

7. Ceza Hükümleri :

AAN'nin koyduğu ceza hükümleri bugün de yürürlüktedir. Ancak, bu hükümler her bakımdan yetersizdir ve eski eserlerin korunmasını sağlamaktan uzak niteliktedirler. AAN'nin, taşınır ve taşın-

¹⁰⁴ «Memleketimizde keşfolunan asarı atıkanın ecnebi memlekete ihracı ... AAN'nin 27. ci Maddesi hükmüyle yasaklanmış olduğuna nazaran turist olarak yurda gelen dâvacının elinde bulunan ve Devletin malı olan bazı asarı atıkanın ... müzeye konulması yolunda müesses işlemede mevzuata aykırılık görülmüştür». Danıştay 12. ci Dairesi, E. 965/1145, K. 967/873. (Ay. eser, s. 110, Nr. 363).

maz eski eserleri korumak, izinsiz kazıları engellemek, eski eser ticaretini düzenleyebilmek için getirdiği cezaları şöylece özetlemek mümkündür :

AAN'nin 9. cu Maddesine göre, taşınır eski eserleri bulup, bunu bir hafta içinde Devlet makamlarına haber vermeyenler cezalandırılır. Esas ceza, arazi sahibinin ikramiye hakkının düşmesi ve bulunan eski eserlerin müsadere edilmesidir. Bulma yoluyla ele geçen taşınır eski eserler zaten Devlet malı olduğuna göre, «müsadere»nin nasıl yapılacağını anlamak imkânsızdır... Bu kişilere ayrıca 10 liradan 100 liraya kadar ağır para cezası da verilebilir¹⁰⁵.

Taşınmaz eski eserleri AAN'nin 7. ci Maddesine göre bulanlar ya da görenler durumu Devlet makamlarına onbeş gün içinde bildirmezlerse 10 liradan 100 liraya kadar ağır para cezasına çarptırılırlar. Taşınmaz eski eserlere ve anıtlara zarar vermek, bunları yoketmek gibi cürümleri «nası izarar» suçunun (TCK, M. 516/3) kapsamından çıkarılarak AAN içine almak gerekmektedir¹⁰⁶. Bu takdirde AAN'nin 8. ci Maddesine başvurarak, taşınmaz eski eserleri herhangi bir biçimde zarara uğratanları bir aydan bir yıla kadar hapis cezasına çarptırmak gerektir. Bu durumda da artık hafif haptisten bahsedilir¹⁰⁷. ANN'nin 8. ci Maddesi, 1274 (1857) tarihli *Ceza Kanunnâmesinin* 138. ci Maddesine atıfta bulunarak, ayrıca para cezası ve tazminatı da hükme bağlamıştır. «*Ruhsatsız matbaa*» açmaktan bahseden bu Maddeye atıf yapmanın AAN'nin 8. ci Maddesinde belirtilen suça uygun düşmeyeceğini ileri süren Yargıtay, para cezasına hükmedilemeyeceğini karara bağlamıştır¹⁰⁸. Başka bir kararda da Yüksek Mahkeme, AAN'nin 8. ci Maddesine göre para cezası verilmesini kabul etmemiştir¹⁰⁹. Bu duruma göre, bahis konusu suçu işleyenler yalnız bir aydan bir yıla kadar hafif hapisle cezalandırılacaklardır. Belki genel hükümlere göre kendilerinden Devletçe tazminat istenebilir. Ancak, bugün için kanun gücünde olan AAN'nin, *Ceza Kanunnâmesinin* 138. ci Maddesine atıfta bulunmasını makbul saymak doğru olabilir. Böylece zaten amaca çok el-

¹⁰⁵ AAN'nin metnindeki ceza 100-1000 kuruştur. 10.VI.1949 tarihli ve 5435 sayılı Kanuna göre (M. 2) bunlar on katına çıkarılmıştır. Ancak, 10-100 lira arası ceza da, günümüz şartlarına göre gülünçtür.

¹⁰⁶ Bk. : EREM, Faruk; *Ceza Hukuku*, II, Ankara 1968, s. 441.

¹⁰⁷ 825 sayılı Kanun'un 20. ci Maddesine göre bk. : Yargıtay 6. cı Ceza Dairesi, 5.XI.1962, E/5135, K/5160.

¹⁰⁸ Yargıtay 4. cü Ceza Dairesi, 20.IX.1948, E/10950, K/10334.

¹⁰⁹ BK. : Not 108'deki Karar.

verişsiz hafif hapsin doğurduğu sakınca bir dereceye kadar önle-
nebilir.

TOK, «*Din Hürriyeti Aleyhine*» işlenmiş cürümlerden bahse-
derken, konumuzla ilgili bir ceza getirmektedir (M. 177/1). Bu hük-
me göre, «*ibadethanelere konulmuş abidat vesairi veya kabristan-
lardaki mahkûkâtı*» bozanlara iki aydan iki yıla kadar hapis cezası
verilir. Bu tür eşyaları kirletenler ise iki aya kadar hafif hapisle
cezalandırılırlar, ve 30 liradan 100 liraya kadar ağır para cezasına
da çarptırılırlar. İbadethanelerin pek çoğu eski eser sayılabilir.
Böylece, bunlara konulmuş her çeşit tamamlayıcı parçalar veya
ayrıntılar, bu suçun kapsamı içine girer. Eski mezarlar ve parçala-
rı da bu Madde hükmüne sokulabilirler.

Artık, Cumhuriyet tarihinin anıtları ve eski eserleri durumuna
gelen, Atatürk'e ait «*heykeller, büstler ve âbidelerle Anıt-Kabir*»,
25.VI.1951 tarihli ve 5816 sayılı Kanuna göre ceza korunması altı-
na girmiştir. Atatürk'ün anısını yansıtan bu tür eserleri «*tahrip
eden, kıran veya kirletenler*», amaca uygun cezalara çarptırılırlar.

Gerekli izni almadan kazı ya da sondaj yapanlara üç aydan
bir yıla kadar hafif hapis¹¹⁰ cezası verilir ve bulunan bütün taşınır
mallar 12. ci Maddedeki istisnadan ayrık tutulup tümüyle müsadere
edilirler. Sözü geçen eserler yok edilmiş ya da zarara uğratılmış
ise değerleri de tazmin ettirilir (AAN M. 11).

Mevzuattaki şartlara uymadan eski eser ticareti yapanlar da
altı günden altı aya kadar (hafif) hapis ile cezalandırılırlar, ellerin-
deki eski eserler müsadere edilir, ayrıca 10 liradan 100 liraya ka-
dar ağır para cezasına çarptırılırlar.

AAN'ne göre, para cezaları ile, Nizamnâmeğe uygun biçimde
tahsil edilen bütün gelirler, EEMGM'ne ait olur.

Kısaca açıklamaya çalıştığımız ceza hükümleri etkili bir önle-
yicilik özelliğine sahip değildir. Hele son infaz Kanunu karşı-
sında, bu cezalar çok yetersiz kalmaktadır. Yeni düzenlemelerde
bu konunun amaca uygun biçimde ele alınması şarttır.

8. Devletlerarası Hukuk

Eski eserlerin, mimarlık ve kültür anıtlarının korunmasını da-
ha geniş bir kapsam içinde yürütmek, bütün dünya uluslarının ya-
rattıkları yapıtları, devletlerarası ölçüde herkese sevdirmek; tah-

¹¹⁰ Not 108'deki Karara oranla hafif hapis.

riplerini, yokolmalarını elbirliği ile önlemek için, özellikle XX. ci Yüzyılda büyük bir çaba harcanmaktadır. Bununla birlikte alınan sonuçlar, harcanan çabalarla orantılı değildir. Konumuzla ilgili başlıca kongre kararları ve sözleşmeler şunlardır :

21-30 ekim 1931 tarihleri arasında *Atina*'da anıtsal eski eserlerin tanımı ve korunmaları üzerinde bir kongre toplanmıştır. Bu Kongre'de özellikle mimarlık anıtlarının tanımı ve korunmaları üzerinde durulmuş, tarihsel çevrenin de bu konunun içinde bulunduğu kabul edilmiştir¹¹¹... 31.V.1964 tarihinde *Venedik*'te imzalanan ve bizim de katıldığımız bir sözleşme ile, taşınmaz anıtsal eski eserlerin özellikle restorasyon ilkeleri üzerinde durulmuş, oldukça sağlam ve ileri hamleler yapılmıştır¹¹²... 21-22 Haziran 1965 tarihleri arasında *Varşova*'da toplanan Kongre ile «*Uluslararası Anıtlar ve Tarihsel Şehirler Komisyonu*» kurularak, bu eski eserlerin sürekli olarak korunmasının sağlamak için önemli bir adım atılmıştır. Türkiye bu Komisyona katılmamıştır.

Bütün bu uluslararası bağlaşımlarda, daha çok teknik sorunlar tartışılmıştır. Eski eserlerin, hukuk sistemlerince tam bir bütün olarak korunabilmesi her devletin kendine özgü ilkeleri yüzünden, sağlanamamıştır. Bu konuda tek örnek «*Silâhlı Bir Çatışma Halinde Kültür Mallarının Korunmasına Dair Sözleşme*»dir¹¹⁴. Bizim de imzaladığımız bu Sözleşmede mimarlık ve tarih değeri taşıyan anıtların, taşınır eski eserleri saklayan müze ve depoların savaş durumlarında, elden geldiği kadar korunması için tedbirler alınması öngörülmüştür. Ancak, gerçek bir savaşta bu Sözleşme hükümlerine ne derece uyulacağı tartışmaya değer.

Uluslararası alanda daha enerjik tedbirlerin alınması zorunludur. Son zamanlarda UNESCO'nun, özellikle eski eser kaçakçılığını bir ölçüde engelleyici tedbirler üzerinde çalıştığı bilinmektedir. Bu adımların çabuklaştırılması ve köklü girişimlerin hazırlanması gerektir.

¹¹¹ Bk. : ERDER, Cevat; **Selected Readings in Architectural Conservation** - (Teksir). - Middle East Technical University, Faculty of Architecture, Department of Restorations of Historic Monuments, s. 49 vd. s. 91 vd. - Türkiye'nin bu Kongre kararlarına katılıp katılmadığı saptanamamıştır.

¹¹² Ay. Eser. s. 64 vd., Bk. : Ay. yazar; «**Venedik Tüzüğü**» **Uluslararası Tarihi Anıtları Onarım Kuralları**, Vakıflar Dergisi, Sayı VII - 1968, s. 111 vd.

¹¹³ Bk. : Resmi Gazete, 8.XI.1965, Nr. 12145.

S O N U Ç :

İktisadi bakımdan gelişmemiş, kültürel kalkınmasını henüz tamamlayamamış bir ülke olan Türkiye'de, önemi belirtilmeye çalışılan eski eserlerin korunması imkânları, en iyi mevzuat hazırlansa bile sınırlıdır. Ancak şu anda elimizdeki mevzuat, bu sınırların bile gerisinde kalmaktadır. Bugün yukarıdan beri anlatılan ve çeşitli biçimlerde düzenlenen konuları tek kanun çerçevesinde, Anayasa'nın hükümlerine uygun olarak toplamak gerekmektedir. Bu yeni çerçeve içinde kurulacak sistemin kaba çizgileriyle şu esasları kapsamaya uygun olabilir :

Anayasamız Devleti yalnız «*tarih ve kültür değeri olan eser ve anıtları koruma*»yla yükümlü tuttuğuna göre, bu korumanın esasına değinen gerçek tanım ve amaçları belirtmek çok elverişli olacaktır.

Taşınmaz eski eserler, tarihsel çevre ile birlikte korunmalıdır. Batı ülkelerinde olduğu gibi, bu tür eserlerin listeye kaydı ilkesi benimsenir ve bu yolla mal sahiplerinin tasarruf hakları kısıtlanabilir. Ancak bu yüküme karşılık, sözü geçen kişiler, örneğin vergiden ayrık tutulmak gibi imkânlarla kavuşturulmalıdır. Bu konuda GEEAYK'nun yetkileri artırılmalı ve Kurul geniş, kendine özgü bir örgüte kavuşturulmalıdır. İyi işleyen bir denetim, taşınmaz eski eserlerin kamulaştırılması yükünü oldukça büyük ölçüde Devlettten alabilir.

Taşınır eski eserlerin tüm olarak Devlet malı sayılması görüşü Anayasa ile bağdaşmadığından, bugünkü fiili durum mevzuata uygun duruma getirilmelidir. Özel ellerde bulunan koleksiyonların tatmin edici fiyatlarla satın alınması gerektir. Yeni bulunan taşınır eski eserlerin alım-satımı Devletin tekeline alınmalıdır. Böylece birbirinin aynı nitelikte, müze depolarında çürüten eserlerin bir bölümü satılırsa, hem Devlete önemli bir gelir kapısı açılır, hem de, satılan eserlerin ihracına izin verilmekle, bugünkü kaçakçılık derdi büyük ölçüde önlenebilir. Turist, Devlettten aldığı malın, bugün pek yaygınlaşan sahte eski eserlerden olmadığını bileceğinden, müzelerden alış-veriş edecektir. Bu yolla amaca en uygun bir korunmanın sağlanabileceği kanısındayız.

Kazılarla ilgili hükümler düzenlenirken, Devlet denetiminin daha elverişli bir biçime getirilmesi sağlanmalıdır.

Taşınmaz eski eserlere zarar vermek, Devletin serbestçe sattığından başka eski eserleri yurt dışına çıkarmak, izinsiz kazı yap-

mak gibi suçların unsurları kesin olarak belirtilmelidir. Bundan sonra da cezalar etkili biçimde artırılmalıdır.

Yurdumuzun en büyük zenginliklerinden olan eski eserlerin korunmasını, tarihsel çevrelerin bozulmamasını sağlamak, ilkökul'dan itibaren bir kültür politikası sayılmalı, vatandaşa tarihsel değerlere sahip çıkmanın önemi telkin edilmelidir.

Bunlardan başka tedbirler de alınabilir. Yeni hazırlandığı ve yakında Parlâmento'dan geçeceği söylenen *Eski Eserler Kanunu Tasarısı*, kanunlaşırca, yurdumuzda yeni bir uygulama başlayacaktır. Bu yeni uygulamanın ışığı altında, Makalede söz konusu edilen sorunları daha geniş ve karşılaştırmalı olarak, bir kitap çerçevesinde ele almayı umuyoruz. Bu yazımızda, ayrıntılardan uzak olarak, eski eserler hukukunun yurdumuzdaki durumunu ve uygulanış biçimini özetleyerek okuyucuya sunmaktan başka bir iddiamız yoktur.